

1997

Jul i Nord-Odal

Innhold

Perspektiver i pottit-ønna	4
Julekvelden	5
Tankeflukt	6
Harald Stormoen – en av Norges store skuespillere	7
På gjengrodde stier i Grønnerudslunden (2)	10
Beinvægen	17
Otilies juleminner	18
Et spennende skoleår i Brasil	22
Hanorsundet – en utfordring for fløterne	29
Fire kjekke jenter minnes folkelivet på Trøftskogen	38
Gru Østvik – kvinnelig pionér i skiskyting	42
Marie Tannæs – kunstner med odalsrøtter	45
Kunst i drengestua på Tannæs	54
Den underlige fiskeren på Storsjøen	55
Minner fra Størjebygda	58
Jul blant maya-indianere i Guatemala	62
Nord-Odal Lotteforening	65
En hverdagshistorie fra en svunnen tid	68
Kildal – bedehus og samlingssted i Fjell	70
Dramatisk flukt under krigen	73
Et førejulsminne om snauskaller	76

«Jul i Nord-Odal»

Utgivere: IL Mogutten, Odal Slekthshistorielag og Sand IF.

Sats og layout: Gunnar Nygård.

Trykk: Vinger Trykkeri.

Forsideillustrasjon: Jon Utheim.

I redaksjonen:

Anna Bjørgan, Steinar Bjørnstad, Gunnar Nygård,

Bengt Ringvold, Irene Sween og Asgeir Østli.

Kjapphetens tidsalder

Vi lever i ei svært oppjaget tid. Alt skal skje så fort; tempoet skal være høgt både i arbeidsliv og fritid. Markedskreftene, som styrer det meste i samfunnet, krever sitt i form av stadig høyere effektivitet, rasjonalisering og omstilling. Mediene skriker hverandre i hjel ved hjelp av stadig kjappere og tanketomme budskap, enten de skrives eller snakkes. En stakkar som prøver seg på en gjennomtenkt argumentasjonsrekke som kanskje inneholder et par innskutte bisetninger, blir kort og brutalt avbrutt eller i verste fall misforstått og beskyldt for å være bakstreversk.

Vi omgir oss med mobiltelefoner og telefakser — vi får aldri ro og må hele tiden være tilgjengelig. Alle krever svar i øyeblikket, brev går for langsomt og postkontorer legges ned. De unge møter tidlig beinharde krav om skolegang og utdanning. I tillegg presses ungdommen av godt skjulte reklame- og livsstilsmarkedsførere som påvirker en hel generasjons oppvekst med sine tvilsomme idealer. Vi som er noe eldre merker økende krav i arbeidslivet, med påfølgende stress og psykisk såvel som fysisk elendighet.

I tillegg kreves det at vi engasjerer oss på alle fronter i fritida. Ungene skal aktiviseres; det er møter, seminarer og kurs hvor en snur og vender seg. Samfunnet forventer at vi skal være aktive og engasjerte. Så, en vakker dag står vi der og kan bare innse at livet ligger bak oss — uten at vi egentlig oppdaget det. Vi hadde bare ikke tid mens det sto på...

Hvor er livsgleden og harmonien blitt av? Har livet har blitt et gledesløst jag etter glede? Da er det på tide å sette på bremsen! Ta det mer med ro! La ikke andre styre livet ditt. Våg å si nei — ta deg tid til å bli bedre kjent med deg sjøl og dine nærmeste. Det er viktig å kunne være seg sjøl, og synes at det duger, slik Hans Børli skrev.

Snart skifter vi årtusen. Datoen er helt tilfeldig — én enkelt dag i en uendelig rekke av andre. Likevel: benytt anledningen nå, og se innover i deg sjøl og tenker på hva du får ut av livet.

Samfunnsutviklingen kan du ikke få gjort noe særlig med, men du kan fremdeles gjøre noe med ditt eget korte liv. Stress ned — det er ikke så farlig om du ikke får vasket hele huset før jul eller har "alle sju slaga" på kaffebordet. Ha ei riktig god jul — ta godt vare på deg sjøl og dine nærmeste.

Av Gunnar Nygård

Perspektiver i pottitt-ønna

– Je har støtt likt geografi,
sier'n far,
der'n sitter ved kjøkkenbordet ætter kvældsvær'n
og blar i den fettflækkete, gamle atlasen
han har liggendes i bordskuffen,
fløtter en grov pekefinger med pottitjord under negla
nedover sida:

Santa Cruz, Mendoza, Passo Fundo.

– Det er som je kan se ställa før mæ,
sier'n,

han som hadde lengste tur'n tæl Arvika
en skjærtorsdag for lenge sea.

– Kan du tenkje dæ heile den enorme jorda,
der'a svæver rundt som en liten prikk i det store universet?
Han følger liksom jorda med aua

der'a svæver gjennom rommet og tvers gjennom kjøkkenglaset,
der friviller stanger mot liset
i det store septembermørke uttafør.

– Og her driver vi og speller med vårt langt innpå skoga.

– Je har støtt likt geografi og Kerrs Pink,
sier'n far

da'n legger atlasen i bordskuffen,
striker sæ gjennom håret
og er tælbarsatt
i pottitåker'n ved sammarsfjøset.

Hans Ludvig Fredheim

Julekvelden

Det er lett å se det hele for seg: Betlehem, stallen, barnet. De fleste av oss har sett bilder av det mange ganger. Hva har vi da sett? Vi har sett et nydelig, velstelt og et våkent nyfødt barn. Vi har sett Maria i en nystroket, gjerne blå kjole, og hun ser ut som hun kommer rett fra frisøren.

Josef står der, med flott skjegg – en staselig mann. Hyrdene har rene, hele klær. Sauene er hvite, stallgulvet er grundig feid. Glansbildet – kanskje slik vi ofte blir for-ledet til å tro at det var.

Men – var det slik? Et nyfødt, rynket barn. Maria som hadde sittet på eselryggen heilt fra Nasaret milevis unna, og som nettopp hadde gjennomgått en førstegangsfødsel i strå og halm. Josef som hadde gått og gått. Først helt fra Nasaret til Betlehem. Så fra hus til hus for å finne et sted å sove for natten. Gjeterne – hutrende overnattet de ute på marken og prøvde å holde varmen ved leirbålet. Virkeligheten – slik er det mest realistisk å tro at den var.

Hvorfor fremstiller vi stallen med

Av Marit Skaar Skogesal

Jesusbarnet så nydelig?

For det første fordi vi ønsker at det skal være nydelig. Vi trenger noe vakkert, noe fredfullt, noe godt. Vi lengter etter det gode og skjønne. Vi håper at julen skal gi oss fred. Julestemning kaller vi det. Vi

strekker oss etter det gode livet for noen dager, kanskje aller mest på julekvelden. Drømmen er der om den glade familie. Drømmen er der om at alle blir glade for presangene, at maten smaker, at alle er hyggelige. Drømmen er der om at noen skal slippe å være ensomme på julekvelden.

Hvorfor fremstil-

ler vi stallen så nydelig?

For det andre fordi vi prøver å få fram det som er umulig å tenke seg, umulig å tegne eller male, umulig egentlig å beskrive: at Gud er i den stallen, i det barnet. At familien i stallen er hellig. At Gud kom inn i vår ikke-nydelige såre verden for å dele våre kår. At Gud ville dele sin hellighet med oss gjennom dette underet som nå skjedde i Betlehem.

Denne natten ble annerledes enn alle andre netter. For den ble gjen-nomlyst av Guds hellige nærvær. Han som skapte verden, ble et barn

født inn i den samme verden. Vi ser for oss stallen vakker fordi Gud er i den stallen. Den natten i Betlehem var heit spesiell. Den natten i Betlehem var den hellige natt da jord og himmel møttes. Gud flettet seg inn i vår verden en gang. Vi kan bruke bildet av en flettet julekurv. Gud utgjør den ene delen i denne flettekurven, jeg eller du utgjør den andre delen. Et symbol på at han vil ha med oss å gjøre. Gud flettet seg inn i vår verden og ble ett med oss i

mennesket Jesus. For Gud elsket oss så høyt at han kom til oss, sendte sin Sønn for at hver den som tror på ham, ikke skal gå fortapt, men ha evig liv.

Julekvelden er Jesu fødselsfest. La de pyntede hjemmene våre som vi forbereder hele den lange, koselige adventstiden få være et uttrykk for at vi ærer Jesusbarnet. Han kom til oss for å dele noe av det hellige fra himmelen med oss.

Tankeflukt

Så lite jeg rundt om i verden har føri,
ved dørstokken heme har jeg trivs og vøri.
Men i tankene drar jeg i sør og i nord,
og er innom så mange steder på jord.

For tanken er tollfri, der reiser jeg fritt,
med den kan jeg drømme og fare så vidt.
Når solen er borte, og himmelen er grå –
reiser jeg dit og tar solhatten på.

Om verden er stor, så følger jeg med,
og reisen går daglig fra sted og til sted.
Andre tar båt eller tog under ferden –
jeg reiser rundt jorden i tankenes verden.

Otilie Moe

Nordodølingen som ble en av Norges store skuespillere

Ved siden av Sigurd Hoel er det vel ingen annen nordodøling som har markert seg mer i landets kulturliv enn skuespilleren Harald Stormoen. Han spilte en rekke store roller og var vidt kjent over hele landet. Han turnerte både med skuespill og som oppleser.

Eldre folk som enten husker ham fra scenen, fra film eller har hørt opptak av ham i radio, tenker på Harald Stormoen som en stor skuespiller og en eminent oppleser. De fleste husker ham vel best i alle hans komiske roller, men han var også en stor karakterskuespiller som bl.a. spilte flere roller i Ibsens skuespill.

Harald Stormoen kom fra Stormoen i Mo og var sønn av Marius og Thea Stormoen (født Tannes). Han ble født 8. september i 1872, altså for 125 år siden. Stormoen var den gangen et storgods som omfattet all den skog som i dag tilhører Stormo-Tannes, foruten nesten like mye som i dag tilhører Romedal Almenning. Marius solgte imidlertid all skogen og dro fra både kone og barn. Dette var sjølsagt en stor skandale på den tida, og det skapte store problemer for Thea som satt igjen med en stor barneflokk. Det var ikke lenger den samme velstand på Stormoen.

Harald ble sendt på skole, tok eksamen artium og begynte på Krigsskolen. Dette trivdes han dårlig med og dro i stedet til Amerika. Der prøvde han seg på litt forskjellig før han debuterte som skuespiller i Chicago i 1893. Noen stor suksess var ikke dette, men han hadde fått smak på skuespillerkunsten.

I 1894 drog han hjem og bodde hjemme på Stormoen en tid, trolig for å prøve seg som bonde. Etter at hans eldste bror, Hans, døde i Kongo i 1894, var han odelsgutt, og det var trolig et ønske fra mora at han skulle overta Stormoen og berge garden for slekta. Men Harald var slett ingen bonde, og han kjente dragingen mot Kristiania. Enden på det hele ble at Harald dro inn til hovedstaden, og Thea Stormoen solgte garden til Sven O. Spilhaug i 1896. Men det er en annen historie.

Harald Stormoen i 7-8-årsalderen.

Av Hans Haagenrud

I Kristiania slo Harald seg gjennom som skuespiller ved flere småteatre bl.a. på Olympen og Centralteateret. I 1899 åpnet Nationaltheatret, og da var Harald Stormoen alt etablert som skuespiller og ble med i skuespillerstaben fra første dag. Han spilte også på Det nye Teater og var helt fram til sin død i 1937, en ledende for ikke å si *den* ledende mannlige skuespiller i hovedstaden.

Da jeg var smågutt, var jeg ofte på besøk hos Agnes og Ragnvald Haug på Østmoen. Blant mye annet, fikk

Harald Stormoen som adjunkt Møller i «Første Violin».

jeg høre og lese om Harald Stormoen, og de fortalte meg at han var Norges største skuespiller. Denne eventyrlige mannen var en god venn av huset som gledet Agnes og Ragnvald med muntre historier og mye moro. Og når Agnes og Ragnvald var i Oslo, gikk de sjølsagt i teateret for å bivåne sin gode venn og idol på scenen. Harald var stundom på besøk hos Agnes og Ragnvald, og var også med på tur til hytta deres på Tannsjøen. Her har Harald Stormoen skrevet navnetrekket sitt på hytteveggen i kjøkkenet.

Rundt om i bygda fikk han høre mange gode odalshistorier fortalt av folk som virkelig kunne fortelle. Han traff også mange av bygdeoriginalene som det ennå idag går muntre historier om. Det blir påstått at Harald Stormoen brukte mange av disse originalene som modell for rollefigurene sine.

I bokhylla har jeg ei lita bok om Harald Stormoen som jeg fikk etter Ragnvald Haug. Her har Ragnvald notert flere odølingsnavn på rollebilder som Stormoen gestaltet på scenen. Jeg fornærmer trolig ingen om jeg røper at Ragnvald på ett bilde har notert «Alias Jens Mellomberg?», et annet har han skrevet «Julius Østmoen» og på atter et annet står det «Alias Hans Knapper».

I den samme boka skriver forfatteren (side 36) bl.a.: «Stormoen har alltid hat en viss Skrækk for at spille i Stykker som ikke hørte til Nutiden. Hans kunstneriske Sandruhet, hans Frygt for at han ikke i ett og alt skulde holde sig til Virkeligheten har inngydt ham en ren Gru for at forlate

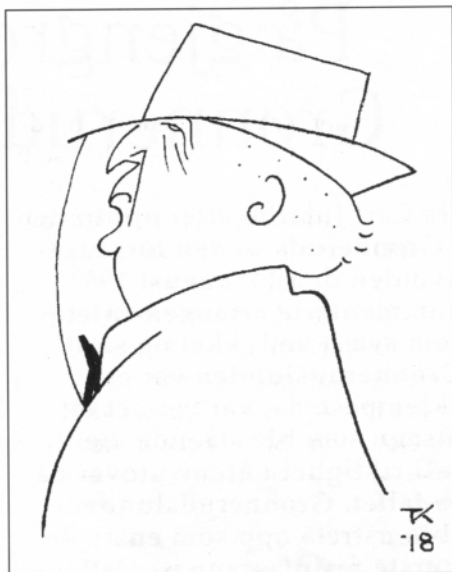
det daglige Liv. Bare det hans Øre hadde hørt og hans Øine hadde set skulde gå ind i hans kunst.»

Det er derfor ikke urimelig å tro at Ragnvald Haug hadde rett; Harald Stormoen brukte trolig både disse og andre gode odølinger som modell når han spilte på Nationaltheatret scene.

En annen av de store skuespillerne ved Nationaltheatret den gang var sjølsagt Hauk Aabel. Han og Harald Stormoen var gode venner. Stormoen var alltid odalspatriot, og glemte sjelden å framheve Odalens og odølingenes fortreffelighet. Disse muntre herrene spilte sammen i mange stykker og hadde mye moro sammen. Stundom tok de seg friheter i forhold til manus og improviserte litt for å sette fast motspilleren og lage litt moro. I en scene står Harald Stormoen og klipper håret til Hauk Aabel, og Stormoen utbryter, helt utenom manus: «Så svært hår du har da, du ligner jo sjølveste Shakespeare!» «Shakespeare?» utbryter Aabel, «Å fa'n er det for en odøling 'a?»

Harald Stormoen var først gift med Inga Bjørnson. Deres datter var Guri Stormoen. Inga Bjørnson var for øvrig datter av den store Bjørnstjerne og bror av Bjørn Bjørnson, Nasjonal teaterets sjef på den tida. Seinere ble Harald Stormoen gift med Alfhild Stormoen. Både Alfhild og Guri Stormoen var betydelige skuespillere som mange eldre folk satte stor pris på og fortsatt blir husket.

Da jeg ble døpt høsten 1937, var Harald Stormoen gjest på Garvik. Han var da alvorlig sjuk, etter sigende hadde han kreft og lå til sengs. Dåpen ble holdt på Garvik, og Harald

Karikatur av T. Kloumann (1918).

Stormoen ba om å få se dåpsbarnet som sjølsagt ble båret opp til han. Som et dåpsminne, fikk jeg et fotografi av den store mannen. Harald Stormoen døde den 14. november 1937, bare 65 år gammel. Vi kan altså i år både feire hans 125 års fødselsdag og minnes at det er 60 år siden han døde.

Burde ikke dette vært markert i Nord-Odal?

Kilder:

O. Ansteinsson: Harald Stormoen. Jacob Dybwads Forlag. Kristiania 1918

B. Kirkeby: Nord-Odal Bygdebok bnd. III. Nord-Odal kommune 1973.

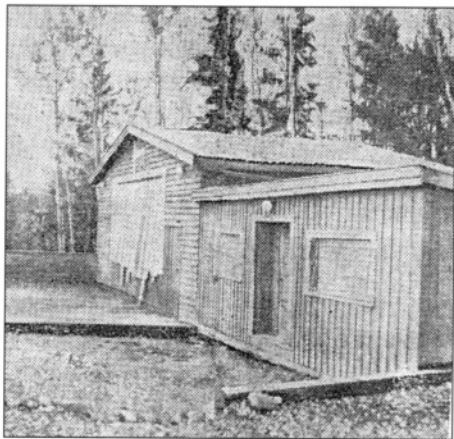
På gjengrodde stier i Grønnerudslunden (2)

Da Carl Jularbo etter opptreden i Grønnerudslunden torsdagskvelden den 14. august 1952 kommenterte arrangementet som svært vellykket og sa at Grønnerudslunden var et «kjempested», var vel det et utsagn som ble stående med full riktighet i årene utover på 50-tallet. Grønnerudslunden «blomstret» opp som en av de største festplassene på Østlandet.

I årene fra 1952 og utover, som denne delen omhandler, skal vi først og fremst se litt på artistene som var innom i Lunden, men også om en rettsak og andre hendelser i miljøet rundt festplassen.

Etter åpningen i 1951, var Grønnerudslunden slik: Dansegulv på 150 m², scenelegging på 70m², kiosk på 24m² og åpen skytebane, samt ute-doer på nordsida av veien opp mot plassen, – en fin folkepark med utrolig mye dugnadsarbeid nedlagt.

Ei tid etter åpningen ble hele byggeprosjektet politiandmeldt. Det hele gikk ut på – kort fortalt – at det var forbudt uten særskilt tillatelse fra Forsynings- og Gjenreisningsdepartementet å benytte byggematerialer til oppføring av bygg og. I Grønnerudslunden var det brukt både gam-

Fra Grønnerudslunden 1951, like før sesongen tok til. Bildet er hentet fra Glåmdalen.

le og nye materialer. Sand AUL hadde ikke den nødvendige tillatelse for kjøp eller bruk av materialer.

Det ble gjort en takst: de gamle materialene til kr. 1573,34, de nye til 909,93, eternittplatene på taket 321.60, 25 sekker sement 350,74. Samlet fikk laget v/Borger Moen anmeldelse fra Boligdirektoratet.

Forelegget som ble utstedt 11. februar 1952 var slik: Formannen for laget skulle betale 500 kroner eller 30 dagers fengsel. Dette ble ikke godtatt. Etter rettsforhandlinger i september 1952, ble forelegget forandret til 1000 kroner eller 15 dagers fengsel, og Sand AUL ble ilagt ei bot på 4000 kroner.

Under rettsforhandlingene uttalte Borger Moen at dersom byggingen av Grønnerudslunden skulle gå på

bygdas kvote, ville to boliger bli redusert på kvoten. Dette ønsket ikke laget, og derfor ble det aldri søkt om tillatelse.

Etter dom i Vinger og Odal herredsrett, anket påtalemyndighetene til høyesterett. En viktig sak i prosedyren i høyesterett var at eternittplatene var kjøpt brukte. Så det talte for frifinnelse.

Slik ble det – Borger Moen ble frikjent (enstemmig), men laget skulle betale 2500 kroner til staten. Dommen ble avsagt 25. februar 1953, og det ble endelig fred i denne saken som hadde vært en stor belastning i nesten to år.

Store kontraster

Et lite glimt fra festsesongen i 1952 viser at her var store kontraster i oppturen, noe som styrket Grønnerudslunden i publikumsbesøk:

Lørdag 13. juli 1952: Alfred Haagenrud og Guldbrand Dagfinrud spiller til dans.

Lørdag 2. august: Linedanser Les Allos fra Italia. Per Hell's Cabaré og revyskuespillerinne Dagny Blyberg. Leif Blatner og Ivar Kristoffersen.

Siste festen var 20. september, og netto for festsesongen 1952 var 775 kroner.

På vårparten i 1953 ble det bygd stor skytterbane helt sør-øst på området. Her var det plass til fire på standplass om gangen, to på kort hold og to på langt hold, og aktiviteten var meget stor i skytterbana på festene. Ofte kunne det være over 500 kroner netto for en kveld ved skytterbana, og det var bra på den tiden.

Lunden «blomstret»

Vi skrev i innledningen at Grønnerudslunden «blomstret» i 50 årene,

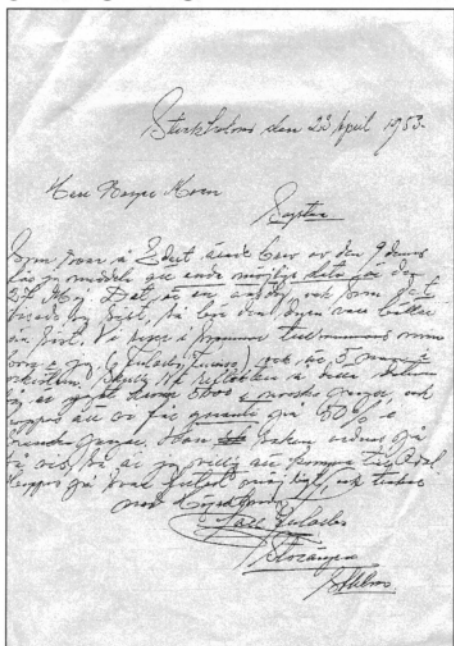

Borger Moen med skiltet som viste veien til «Lunden». Det var plassert ved den gamle brua i Sand. (Foto: Ragnar Grinden)

og det kan vi se på det som rørte seg i og rundt arrangementene. I mai 1953 ble det skrevet kontrakt med «Ideal Is» fra Nora fabrikk på «1stk. elektrisk frysekabinett» for salg av iskrem i sesongen, og som det står i kontrakten: «Ideal Is vil søke å tilfredsstille kjøperen på beste måte ved prompte leveringer og best mulig iskrem.» Vi kan bare tenke oss populariteten etter dette.

I april 1953 ble Carl Jularbo kontaktet for et nytt besøk i «Lunden». Med tanker tilbake på augustkvelden året før, som ble den store folkefesten i Grønnerudslundens historie, var planene klare for enda en stor kveld. Laget fikk da svar per brev fra Jularbo angående opptreden utpå forsommeren. Brevet har vi gjengitt i original og her oversatt til norsk:

Brevet fra Carl Jularbo til Borger Moen, datert 23. april 1953.

Stockholm 23. april 1953: Herr Borger Moen. Som svar på deres siste brev den 9. denne måned, får jeg meddele nå eneste mulige dato er 27. mai. Det er en onsdag, som det viste seg sist, så bør den dagen være billigere enn sist. Vi turnerer sammen min sønn og jeg. C. Jularbo, Junior og 5 mann i orkesteret. Skulle du bekrefte denne datoen, så er prisen kroner 5000 i norske penger og håper på at vi får garanti på 50% i svenske penger. Kan sikkert ordnes på en måte. Så er jeg villig til å komme til Odalen. Håper på svar snarest mulig og takker med ærbødighet.

Carl Jularbo, Storangens, Stockholm.

Store kvelder i 1953

Dette til tross – det ble ingen Jularbo og ingen folkefest denne gangen. Det viste seg at kostnadene ble for store og at konserten ikke skulle være hele kvelden. Men likevel, det fortsatte med mye fint besøk utover i 1953.

Lørdag 9. mai kl.20.30: Opptreden av grammofonsangeren Herman Hermani. Musikk av Aage Hansens kvarsett.

Onsdag 13. mai: Nylend og Dagfinrud spiller til dans.

Lørdag 30. mai: Gerd og Otto. Opptreden av norgesmester på trekkspill Ingebjørg Fjellhøy.

Onsdag 8. juli: Kari og Ernst Disen

Lørdag 20. aug.: «Katten er løs i Lunden» De som medvirket den dagen var Kari Disen, Ernst Disen, Carsten Byhring, Arvid Nilssen, Unni Bernhoft, Rolf Just Nilsen, Aud Schønemann, Odd Schultz og kapellmester Harald Karlsen.

På forsommeren i 1953 fikk arbei-

derlaget «hjelp» under festene. Norges svar på «Snoddas», Oddvar Tangen fra Brandval, ble fast konferansier i tiden framover. Han var god til å få kontakt med publikum. Tangen var på den tiden i ferd med å spille inn sin første plate, så her hadde «Lunden» fått en fin medhjelper som fortalte skrøner og opptrådte selv med en sang innimellom. Det ble i alt fem plateinnspillinger på Tangen i årene 1953-54.

Status for sesongen 1953: Det var i alt 13 fester det året, og alle sammen gikk med overskudd, noe som laget var veldig godt fornøyd med. Overskuddet var på hele 5810 kroner.

Ulovlig premie

En sak som kom opp i slutten av 1953, var at arrangementet ble anmeldt på grunn av at det ble satt opp luftgevær i premie på skytebanen. Dette var helt ulovlig, etter som premier ved slike tilstelninger ikke skulle overstige fem kroner i verdi. Stortingsmann Harald Løvbakk ble kontaktet, med oppfordring om at loven burde forandres. Saken ble senere henlagt i Kjæremålsutvalget.

«Botten Soot»

Det er sikkert mange som husker den norske revyskuespillerinnen «Botten Soot». Hun var på besøk i Grøn-

GRØNNERUDSLUNDEN

Stor fest lørdag 9. mai kl. 20.30. Opptreden av grammofonsangeren Herman Hermani. Musikk av Aage Hansens Kvartett. Skytebane. Restaurant.

SAND A.U.L.

GRØNNERUDSLUNDEN

CARL JULARBO

med sitt store show

onsdag 16. juni kl. 20 1954

Carl Jularbo, Eberhardt Jularbo,

Rune Svensson, Lenart Jolås, Sagde Persson.

Moderne rytmer, spex og show.

The 2 Trobaderes

Per Warolin, Arne Thorbjørnsen.

Alle tiders fest for gamle og unge

Jularbos orkester spiller til dans. Gammel og moderne musikk.

Entré kr. 3.00.

rr.: Sand A.u.l.

ble det påbygg på vestsida (oversida) av den. Det ble Grønnerudslunden kafé, og med den fikk stedet bevilgning på salg av sigaretter for første gang. Astrid Bråthen var forøvrig den som hadde servering og salg i kafeen den første tiden.

Publikum og biler økte på utover i 1954 og da ble det helt nødvendig med en skikkelig parkeringsplass nede ved veien. Den var ferdig utpå sommeren 1954 og den totale kostnaden var på 1000 kroner.

«Book'n» og Juster

Vi har stadig vært innom de ulike arrangementene i Grønnerudslunden gjennom årene, men for å illustrere artistmengden som stod på scena i 1954, kan vi se på navnene som følger. Dette var artister som kom «utenfra» - i tillegg kom jo alle fra distriktet omkring: Søstrene Bjørklund, Jens Book Jensens revy fra Chat Noir, diverse artister fra Edderkoppens teater v/ Juster, Inger Jakobsen, Bror Maurits Hansen, Dan Fosse, Arvid Nilsen, Anita Thallhaug, Harry Brandelius, Zetterstrøm og Kristoffersen, Einar Rose, Turid Balke, Rolf Just Nilsen, Torhild Lindahl, Nora Brockstedt, Reidar Bøe, Kurt Foss, Johnny Brudvik, Gunders, Hans Eriksen, Olav Wernersen og Carsten Klouman.

I tillegg kan vi nevne noen arrangementer i 1954:

Onsdag 16.juni kl. 20.00: Carl Jularbo med sitt store show (denne festen ble på ingen måte en slik suksess som i 1952).

23. juni: Herman Hermani/White Star fra Oslo spiller til dans. Stort heksefølge med spåkona Sibylla i spis-

sen. (Hekser måtte det være i Grønnerudslunden, det var jo St. Hans).

26.juli: Star Boys fra Flisa spiller til dans. Arrangør: Nord-Odal Veiarbeiderforening.

7/8 aug: Søstrene Bjørklund. Joe Lewis negerorkester.

18.aug: Stor veldedighetsfest. Åbråstens Trio spiller. Inntektene går til gamle og syke.

Søstrene Bjørklund

Søstrene Bjørklund var ved flere anledninger i Grønnerudslunden, de trakk bestandig et stort publikum. Da de var på besøk 7. aug. 1954, var orkesteret «Joe Lewis negerorkester» også tilstede. De hadde opptreden både lørdag og søndag. På lørdagskvelden etter at orkesteret hadde spilt opp, sprakk trommeskinnet til en av musikantene, men negeren visste råd, etter at festen var slutt, stjal han trekket på en av høyttalerne og satte på det.

De overnattet alle sammen på Svenneby Pensjonat, for de skulle jo på scena igjen søndag ettermiddag. Dagen kom, men ingen av artistene var å se. Borger Moen måtte i all hast ta drosje til Svenneby, og der fant han alle sammen – sovende. Joda, opptreden ble det, men litt forsinket.

På regninga fra Svenneby Pensjonat til Sand AUL var det anført nederst: «1 stk. Solo til neger – 75 øre.»

Vi så at overskuddet for 1953 var på 5810 kroner. I 1954 var overskuddet på hele 10 573 kroner, nesten en fordobling fra den ene sesongen til den andre. På denne tida gikk det rett til «himmels» for Grønnerudslunden. Styret i 1954 var: Formann

Borger Moen, kasserer Reidar Nygård, revisorer Erik Hagen og Håkon Vik.

Når vi ser på alle artistene som var innom «Lunden», var det ofte, slik som med søstrene Bjørklund, at de hadde en opptreden på lørdagskvelden og en familieopptreden søndag ettermiddag. Mange overnattet nok på Svenneby, men noen var også natta over hos Borger Moens svigerforeldre Arnt og Anna Vik. De ordnet sengeplass og mat for «kjendisene.» Martin Tranmæl, og Zetterstrøm & Kristoffersen var noen av dem som overnattet på Nordby ved Øst-Vik.

LO-lederen Martin Tranmæl var der første gangen under åpningen av «Lunden» i 1951. Da lyste det på Nordby hele natta, for Borger Moen hadde sittet sammen med Tranmæl og snakket til lyse morgenen.

Det fortelles også om striptease-show i Grønnerudslunden. Lensmann Isak Hansen var da tilstede, helt inntil scena, for og se om det gikk «etter notene». Det var strenge regler da som nå.

Ellers ble det arrangert boksekamp med deltagere fra Oslo i begynnelsen av femtitallet. Dette gikk jo hele kvelden, så når forestillingen var slutt, var det «skyggeboksing» og tilløp til bråk blant mye av publikum.

Alf Velten møtte kjendisene

Vi lovet å komme tilbake til Alf Velten i slutten av denne artikkelen. Han må jo være en av de få i bygda på den tiden som kanskje møtte alle aristene som opptrådte i Grønnerudslunden. Han hilste på dem på scena, og noen ganger når de var innom for omskifting og mat.

Mange ganger ble Alf «klappet» opp på scena, og da var han ikke sein om å ta en på «harmonikken» som han hadde i baklomma. Da var det sikkert slik som Vidar Sandbeck sa, når han var der: «Nå kommer det en som de kjenner alle her i «Lunden» i kveld, nå kommer'n Alf, og nå vil'n spille Pengegaloppen på munns spill for dere». Og'n Alf spilte den og en til på harmonikken.

Inger Jakobsen stiftet også bekjentskap med Alf ved en anledning. Han spurte henne først på kvelden om hun ville ta vare på lommeboka hans, for som han sa: «Her i kveld er det så mye farlige folk, så jeg tør ikke å ha den på mæ.» Inger Jakobsen svarte: «Hvis det er slik i Grønnerudslunden, får jeg nok passe på min egen lommebok isteden.»

Anna (1882-1960) og Arnt Vik (1879-1968) foran hjemmet sitt, der flere av artistene og talerne i Grønnerudslunden fikk overnatte på 1950-tallet..

Alf var Grønnerudslundens trofaste venn. Han spilte, som fortalt, men var også med og hjalp til ved mange gjøremål både før og etter festene. Det fortelles ennå om at når festen var slutt, kunne de som var igjen høre han «dra» ei låt på «harmonikken», mens han tuslet hjemover over Grønnerudsjordet i sommernatta.

Vi får avslutte denne gang med det stemningsbildet av'n Alf i sommer-natta.

Denne artikkelen har omhandlet første halvdel av 1950-tallet i Grønnerudslunden. I neste nummer av Jul i Nord-Odal, kommer mer om Grønnerudslunden fram til 1960. Da får vi bl.a høre den «riktige» historien fra Rolf Just Nilsens besøk i «Lunden»!

Vi er fortsatt interessert i bilder, opplysninger eller annet stoff gjennom tiden. Ta kontakt med artikkelforfatterne Bengt Ringvold og Ragnar Grinden!

Beinvægen

Nerover bakka,
gli over issvuller,
skure mot skarasnø,
gjennom æplehagar
og tronge snar,
over gjerder og
inni hagar,
rasa nerover skråninger,
spenne atti,
stupe framover
og henge fast,
oppatt og videre -
videre nerover bakka.

Med ruspete hender
og sundrivi bukse
er vi framme.

Det er gøtt å ha en beinvæg.

Hans L. Fredheim

Otilies juleminner

Julestria før i tida - det er rart å tenke på.

Skikk og bruk i generasjoner,
det er bare minner nå.

Fra far til sønn, fra mor til datter
fikk de gamle tradisjoner
leve og bli tatt vare på.

Så vi som er gamle kan tenke og sia,
at jula i dag er ikke som før.

Den som alt annet følger med ti'a,
så gamle tradisjoner forsvinner og dør.

Det var med forventning man så fram til jula
fra væven ble tatt ned var forventningen stor.

Ullverken til kjoler og vømmøl til dresser,
så fritidsproblemer var ukjent for mor.

Der kvinnfolka møttes med bønning i neva,
var julestria den som først kom på tal',
om væven var ferdig, så de fikk sydd kjoler,
og om rundvask i huset og få rødde bort «tral».

Så tiden før jul var no'n kravfulle uker,
da mye var ekstra av ståking og stri.

Det var som hadde man varmen i hæla,
kvinnfolk og karer fikk trutt henge i.

Fra grytidlig morgen til langt ut på kvelden -
tia var tilmålt og strakk ikke til.

Og unger fikk oppdrag i ett av de eldre,
det var itt'no som hette: je ikke vil.

Før jula ble jul'veden saga og høggi,
småved til baking, til lefser og flatbrød.

Så «kærkjælken» gikk mellom skålen og inne,
for ingen skulle fryse og ingen li' nød.

Alt skulle gjøres, ordnes og pusses,

vasket og reingjort hver eneste krok.
I skaper og skuffer, fra loft og til kjeller,
man nøye og grundige vasketak tok.

Nystrøkne gardiner, så passelig stivet,
i gammeldags stivelse med blåkuler i,
og lite grann boraks, da ble det så fint,
og strykjernet hadde så lett for å gli.
I jernet var lagt inn glørøde bolter,
som lå inni ovnen og ble skiftet på tur.
Når strykjernet kjølnet og sluttet å glatte,
da lå den andre i ovnen på lur.
Det blinket i kobber og messing på veggen,
pusset med surmjølk med en eddikskvett i.
Det samme ble gryter og kjeler av kobber,
så det var slitsomt å pusse og gni.

Før slakter'n kom var det mye å ordne,
med koking av bruslåg i baljer og kar.
Blodspann og tarmnu'n og krakker til slakting,
skulle stå ferdig til slakter'n var klar.
Den dagen en gris eller to skulle slaktes,
fra grytidlig morgen kom vassgryter på.
Men - skøllvatne måtte slett ikke koke,
grisbust og nau ble da sittende på.
Etterpå var det å ordne bort slaktet,
vatne ut innmat og lage til den.
Reingjøre magan og tarmer til pølser,
og mye annet ble tatt litt om senn.
Ble sauer og kalver og større dyr slaktet,
da vart det på unga ei sørgelig låt,
for dyra i fjøset vart regnet som venner:
«Å la døm få leva!», de tryglet og gråt.

På bua sto stabler med hembaka flatbrød,
og baljer med nedsaltet skinker og rull.
Si'flesk og saukjøtt og linnsalte pølser,
og ei tine med hem'møli byggryn var full.
Mjølboeler med avdelte rom i, til baking og kokmjøl,
vart fylt opp den dagen kveinnlasset kom.
Hvete og rugmjøl, både sammalt og sikte,
og havre og byggmjøl kom i hver sine rom.

I ølsåen suste det hembrygde ølet av bruslåg,
oppkok av sirup, ingefær, nellik, humle og gjær.
Maltøl var det også mange som brukte,
men det krevde mer arbeid, med brygget især.

Sylte med kalvkjøtt i, nedlagt i laka,
fikk plass ned'i kjeller'n i passelig tid.
Først ble den innpakket godt i et kle'e,
ellers for sterk ville saltsmaken bli.
Vørterkake, julekake, grovbrød og fint brød vart baka,
og lukten av smult fortalte jo sitt,
om smultringer, fattigmann, goro og snipper,
og andre slags kaker kom litt etter litt.

Med julen fulgte så mange slags skikker,
og bestandig måtte de utføres slik
som de eldre støtt brukte og gjorde,
fra slektledd til slektledd de vandret og gikk.

Både mennesker og dyr var utsatt for trollpakk,
især føre jul kjente ingen seg trygg,
men der stålet og korset var satt over døra,
rømte de bort med ei gauling så stygg.
Det verste som vel kunne hende en stakkar,
som i stedet for gaver fikk tårer og sut.
Fikk man itte no nytt klesplagg til jula,
skulle sitte under «høn'vaglet» hele jul'helga ut.

Fra julekveldsotta til kirkeklokkene ringte
inn helgen med tunge og malmfulle slag,
så var det å ordne til ute og inne,
det måtte itte glømmes det minste i dag.
På hver sin side av låvebrua der
småfuglene sloss i de oppsatte nek,
under satt Gråpus og lurte og småfraus,
og stundet seg sjuk på en kjøttmeisestek.

I fjøs og i stall vanket det ekstra til dyra
av havre og mjøl, av godklapp og stell:
«Et vel og trivs godt, det er jul'kvel'n i kveld».
Første julekvelds morgen ble det skiftet på seng'en,
der halmen i madrassen ble byttet med ny.
Så kom det hemvøvne putevar og laken,
og enskinnefell med beinskuppe i.
I en trestamp i kjøkkenet stod det ferdige vatnet,
her badet så alle, både store og små.
Så var det å skifte til skinnet,
da vart «jul'traulle» kastet og nytt undertøy på.

Utenfor glaset i nysnø og mørke,
var det itte nissen som ruslet forbi?

På vei til låven der husmor har satt ut
en rosete bolle med julegraut i.
Skikken var slik i fra eldgamle tider,
at julekvelden skulle nissen ha graut.
Så nåde det vertskap som glømt av dette,
da vart det smalhans på hester og naut.

Så er det ferdig både ute og inne,
og bordet står dekket til julekveldsmat.
Ribbe og pølse, så godt som det smaker,
med rikelig forsyning på det velfylte fat.
Hender ble foldet til bønn før maten,
endelig kom julen man ventet så på.
Få spise god mat man savnet før hele året,
julen var kommet til store og små!
Men det kom ingen nisse med sekken sin full,
av dyre gaver til store og små,
heller ikke gaver av sølv eller gull.
Men gleden var langt større enn nå,
barna var glad for å få én appelsin
i en pose med noen rosiner og go'drops den lå.
Det fineste var en juletrekjes
med et bilde av en engel satt på.
Så var det strømper, sokker og votter
i farvene hvite og grå.

Første dag jul skulle alle til kirken,
men ingen gå bort til andre på besøk.
Siden ble det å spise og feste,
for julen var både til alvor og spøk.
Etter at Tjuendags Knut jaget julehelgen ut
ble det smalhans for store og små,
med nøysomhet både i matfat og krus.
Da kom havrelefsa fram og striskjorta på.

Otilie Moe

Et spennende skoleår i Brasil

Jeg var luta lei av Odalen. I en alder av 18 år hadde jeg behov for å komme meg bort. Langt bort. Jeg ville lengst mulig bort fra det norske bygdelivet, og søkte noe som var så totalt forskjellig som mulig fra alt jeg var vant til.

Sør Amerika hadde alltid vært min store drøm, og jeg fant ut at jeg ville prøve å realisere denne drømmen. Planleggingen var igang. For meg ble Brasil et naturlig valg. Det var et land som virket veldig spennende, selv om jeg visste lite om det bortsett fra karneval, fotball og gatebarn. Jeg ville bo der, studere, lære språket og kulturen å kjenne. Rotaryklubben i Nord-Odal hjalp meg og støttet meg, og i august 1996 tok jeg avskjed med Norge og var klar for et eventyr i Sør-Amerika.

Et kultursjokk

Lite visste jeg da om hva som ventet meg på den andre siden av jorden. Selv om jeg følte meg aldri så godt forberedt ble det litt av et kultursjokk å havne midt i en storby på 21 millioner mennesker, ikke snakke språket og bli datter i en familie jeg ikke kjente. Brasil er et land fylt av kontraster, og det som for meg var

det første sjokket var den store forskjellen mellom fattig og rik. Jeg havnet midt oppi en overklasse med en enorm rikdom.

Egen livvakt

I løpet av de første dagene mine i São Paulo ble jeg tildelt egen livvakt som også fungerte som sjåfør, egen limousin til disposisjon og jeg måtte venne meg til et liv i luksus med tjenestepiker, kokker, gartnere og sikkerhetsvakter.

Det kunne av og til være litt vanskelig å forholde seg til all fattigdommen rundt når man selv levde i en slik overveldende luksus.

Utadvendte mennesker

Å få nye venner er lett i Brasil. Brasilianerne er veldig utadvendte, gjestfrie og kontaktsøkende. Dette var gullverdt for meg. På skolen fikk jeg masse gode venner, og fikk etterhvert mange fritidssysler. Vennene mine hjalp meg mye med språket (som er portugisisk), og jeg kom raskt inn i den brasilianske hverdagen. Det var viktig å lære seg språket raskest mulig, for det er få eller ingen som snakker engelsk, tysk (eller norsk for den del!) i Brasil. Så i begynnelsen brukte jeg en del tid til verbhbøying og grammatikkpugging, noe jeg fikk igjen for senere.

Det var også til stor hjelp at Rotaryklubben min i São Paulo skaffet

Av Jenny Nygård

meg en egen privat lærer som lærte meg portugisisk gjennom et helt år, og på denne måten fikk jeg en unik mulighet til virkelig å lære meg språket bra.

Utflukt til regnskogen

Jeg brukte mye tid og penger på å reise rundt i Sør-Amerika og Brasil. Brasil er et kjempestort land på størrelse med hele Europa, så det sier seg selv at forskjellene blir store både geografisk og kulturelt. Den første langturen jeg la ut på gikk til Pantanal som er en stor regnskog helt på grensen til Bolivia. For å komme meg dit måtte jeg «haike» med et privatfly fra der hvor veien sluttet inne i skogen.

Målet for turen var absolutt ingen vanlig turistattraksjon, men en ranch midt inne i regnskogen. Å oppdage dagliglivet langt inne i bushen var en utrolig opplevelse.

På gården bodde eierne og en 20-30 gårdsarbeidere. Ingen av de som tjenestegjorde på gården hadde vært utenfor regnskogen i løpet av sitt liv, så det ble litt av et oppstyr da en utlending, som attpåtil var blond kom til gårds. De tok meg med på pirajafiske, safari og viste meg deres hverdag som for meg var skikkelig spennende.

I elvene som slynget seg rundt ranchen krydde det av krokodiller og piraja, men de hadde såkalte «trygge» steder (som for meg ikke virket så trygge...) hvor vi kunne bade og slappe av.

Fantastisk dyreliv

I et tropisk klima som der, med høy luftfuktighet og en intens varme, kan det meste spire og gro, og dette gir også grunnlag for et rikt dyreliv. Det var fantastisk å se papegøyer, apekatter, slanger og edder-

Jenny på «Sukkertoppen» i Rio de Janeiro med Copacabana i bakgrunnen.

kopper i fri tilstand, bare de ikke kom for nære..

Jeg må nok innrømme at nattesøvnen ofte ble noe dårlig, for på soverommet krydde det av alle slags småkryp. Ikke sjelden kravlet det ei firfisle eller et annet krek over senga og hodeputa mi. Men også dette vente jeg meg utrolig nok til etterhvert.

Bitt av giftig edderkopp

Jeg ble fra første stund helt forelsket i regnskogen og tok hver dag lange rideturer innover stiene i jungelen, og bestemte meg der og da for at jeg ville reise til Amazonas..

En gang midt inne i jungelen ble jeg bitt av en giftig edderkopp, og husker selv ingenting av hva som skjedde timene etter at jeg ble bitt, men det gikk heldigvis bra, og nå i

ettertid synes jeg det er ganske morsomt å tenke på at jeg fikk med meg denne erfaringen!

Karneval i Rio

I løpet av et helt år fikk jeg tid til å reise mye, både med venner, familie og på egenhånd. Jeg opplevde og erfarte mye, men turen min til Rio de Janeiro under karnevalet var kanskje den turen som jeg husker best. Ikke fordi jeg opplevde mest, men heller på grunn av all galskapen jeg så. Under karnevalet tar hele landet seg fri fra jobb, og møtes til en gigantisk fest i gatene. Det danses samba og festes i en hel uke. Forskjellene mellom fattige og rike glemmes, og det gjør også alle sorgene.

Mange her i Norge tror at karnevalet bare er i Rio, men det er slettes

Fra karnevalet i Rio.

ikke tilfellet. Over hele Brasil er det karneval, og spør du brasilianerne om hvor det beste karnevalet er, svarer de fleste; «Bahia», som ligger i nord-Brasil. Men det største sambatoget i gatene finner du i Rio, og midt oppi alt dette befant jeg meg – en innavlet nordodøling som i lang tid hadde forberedt seg til karnevalet ved mange ukers sambaopplæring og trening i São Paulo.

Alle mine forventninger ble knust da jeg var midt oppe i det, for det var i virkeligheten hundre ganger bedre enn jeg hadde drømt om. I løpet av hele karnevalsuka ble det ikke mange timers søvn. Det var en eneste lang fest hvor alle var venner med alle. - En helt unik kulturell opplevelse.

Betyr mye også for de fattige

For mange utenforstående kan det kanskje virke absurd at et land i den tredje verden, med fattigdom og problemer, bruker så mye penger, tid og ressurser på noe som er så tilsynelatende unødvendig som et karneval, men jeg forandret oppfatning om nettopp dette etter å ha opplevd et virkelig karneval, og etter å ha tenkt litt over hva det betyr for brasilianerne.

Selvfølgelig er det både dyrt og ressurskrevende å arrangere en slik tilstelning hvert år, men det har absolutt mange positive sider også. Jeg tror de fleste brasilianerne har et behov for et karneval en gang i året. Tenk bare på alle de fattige som lever dag etter dag i en slum og en hverdag som for oss er helt ufattelig. Å få «tildelt» en uke i året hvor de

bare kan glemme alle sorger og bekymringer vil jeg påstå gir mange livsgnisten tilbake. De opplever en glede ved livet og kan ta seg litt fri fra hverdagen med kriminalitet og matmangel.

Matutdeling i slummen

Da jeg var med på matutdeling i slumkvartalene i São Paulo møtte jeg flere mennesker som mente at de levde kun fordi det var karneval en gang i året. Da hadde de noe å glede seg til. Og det er virkelig ren glede. Karnevalet er noe som bringer landet sammen, noe de er stolte av. Når det pågår møtes folk overalt ute i gatene, klemmer og kyss deles ut i hytt og vær. Kostymene er utrolig originale, og varmen setter sitt preg på dem.

Mange er veldig lettkledd, og om en har lyst til å vandre rundt splitter naken, med for eksempel høye hæler og ei fjær i håret, ville ingen lagt noe særlig merke til det. Jeg tenkte mange ganger på at dette måtte være et paradys for en norsk ungkar, for det kryr av nydelige, lekre mulattjenter med både pupper, mage og lår godt synlig i en fengende samba. Og jeg skal hilse å si at brasilianere har rytme i kroppen!

Lyse nordboere er attraktive!

Men merkelig nok har dette nydelige, mørke folkeslaget et blondt ideal. Dette gjør at du som utlending blir veldig attraktiv, og det kan være både morsomt, slitsomt og irriterende. Det er selvfølgelig dager du gjerne vil gå på gata uten å bli lagt merke til. Dager du rett og slett vil være

normal, men en person fra Skandinavia vil nok alltid skille seg ut fra den søramerikanske befolkning. Nå må jeg her legge til at dette stort sett gjelder blant den vanlige «mannen på gata». Generelt er de som kommer i fra nord Brasil mørkere enn de i sør, og overklassen er lysere enn resten av befolkningen.

Mye kriminalitet

Det at du som skandinav skiller deg ut rent utseendemessig, gjør at du blir et lett offer for kriminalitet og tiggere, siden disse som regel forbinder lyse mennesker med mye penger, og at du attpåtil ser ut som en turist hjelper ikke. Og vær endelig ikke så naiv at du tror politiet hjelper deg dersom du kommer i en knipe. Jeg har opplevd å bli ranet av noen gatebarn med to politimenn stående og se på hele episode 6-10 meter unna, uten å løfte så mye som en lillefinger.

Til å begynne med kunne jeg ikke fatte og begripe hva slags politivesen Brasil hadde. For det første en utlending legger merke til er all korrupsjonen og for oss er det lett å si at politivesenet ikke fungerer i det hele tatt. Ordene som forøvrig også står i flagget «Ordem e progresso» (orden og fremgang) kan virke som det motsatte av hva Brasil egentlig er, nemlig et eneste stort kaos.

Utbredt korrupsjon

Min oppfatning om politiet ble ikke akkurat forbedret da jeg oppdaget at min «onkel» i min første vertsfamilie drev en marihuana-farm, og at grunnen til at han ikke ble tatt av politiet

var at han lot hele politistaben i distriktet som hadde kjennskap til dette, røyke marihuana der så mye de ville.

Et annet, mer vanlig eksempel på korrupsjon er fartskontroller. I stedet for å betale ei stor mulkt til staten, kan du stikke en 10-20 Reais (ca.70-140 NOK) rett i lomma på politimannen, og han vil garantert vinke deg videre som om ingenting hadde skjedd. Dette er eksempler som for utenforstående er veldig slående, og vi vil kanskje legge skylden på politiet. Men det er en alt for enkel konklusjon.

Lave lønninger i politiet

Hvis man ser på hvorfor politiet er korrupt kan man kanskje til og med forstå hvorfor de er det. Vanlige politibetjenter har nemlig lønninger som er utrolig lave. Det er normalt med 150 Reais (ca.1000 NOK) i måneden, og det sier seg selv at det er vanskelig å forsørge en hel familie på en slik lønning.

Dette medfører også at flertallet av politistaben er folk som bor i «favelas» (slumbyer). Når en tenker på at en politimann ved å selv ta imot litt penger ved for eksempel fartskontroller, isteden for å gi det videre til staten kan tjene flere månedslønner på en dag, og forbedre familieforhold, og eventuelt få barna på en skole, er det lettere å skjønne hvorfor de gjør som de gjør. Det kan med andre ord virke som om hele problemet med korrupsjon ligger i at staten lønner sine arbeidere for dårlig.

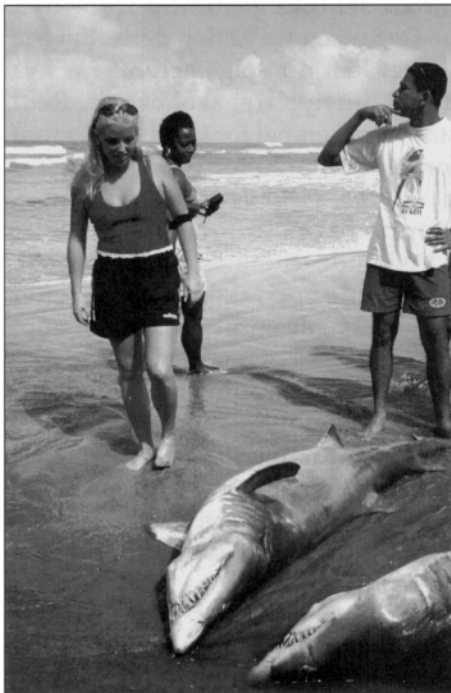
Unngå å provosere

Mange turister klager over at de

ikke kan gå ut med pene klær eller smykker på gata i Brasil. Jeg har hørt flere som har sagt at de synes det er forferdelig at de ikke kan gå «anstendig» på gata uten å bli forsøkt ranet. Dette kan jeg et stykke på vei være enig i, men er det ikke også å provosere, å gå i fine klær og med gull samtidig som en vet at flertallet av befolkningen knapt nok har penger til mat?

Dersom jeg selv hadde bodd på gata, måtte slite og tigge hver dag for å få nok mat til å overleve, og samtidig som jeg levde i en slik fattigdom møte noen mennesker som var velkledde, med gullsmykker, og hadde alt jeg selv drømte om.. ja, da tror jeg sannelig jeg hadde vært fristet til å nappe et gullsmykke jeg også.

Haifangst – på badestranda!

Vi har mye å lære!

Men tro nå for all del ikke at Brasil bare er et land i den tredje verden med mye elendighet! Vi nordmenn har enormt mye å lære av andre kulturer, og det er farlig å nærmest bure seg inne og tro at vi har det best, og er best i alt, for det er vi absolutt ikke. Jeg lærte utrolig mye kulturelt og sosialt.

Brasilianerne er et veldig varmt, åpent og gjestfritt folk, og det var for eksempel fint å leve i et samfunn hvor det ikke fantes rasisme. Jeg tør også påstå at jeg ikke møtte en eneste person som var beskjeden, og det er ganske utrolig! Ærlighet og åpenhet er selvfølgeligheter som er så naturlig og innarbeidet i kulturen at ingen engang tenker over det. Dette medfører at en får et mer realistisk syn på seg selv og folk rundt. Folk er ikke redde for å rose eller kritisere noen, men sier alt mye mer åpent og direkte enn jeg er vant til hjemme i Norge

Annerledes julefeiring

Det var en måned jeg nærmest hadde gått og grudd meg til – desember. Jeg har alltid elsket den norske jula, og ei hvit jul i Nord-Odal er noe veldig spesielt, tradisjonsrikt og hyggelig. Ei kald og mørk tid som er kjempekoselig fordi vi selv gjør den til noe høytidelig og trivelig; bake småkaker hos farmor, handle julegaver med venninner, og for ikke å snakke om skøyteisen på Råsan og Storsjøen som bruker å bli tykk nok til å gå på i slutten av desember.

I det hele tatt var det mange ting jeg gikk og gruet meg til jeg skulle

savne, men i ettertid må jeg innrømme at jeg faktisk ikke hadde hjemlengsel i det hele tatt. Det er klart at tankene gikk hjem til stua på Nygård hos «Ai ai» og Farmor hvor jeg visste at hele familien var samlet på julaften, og det er klart at jeg tenkte på farmors ribbe og pølse, men merkelig nok ble det ikke til at jeg hadde noe særlig hjemmelengsel. Det var fordi brasilianerne også har ei fin og tradisjonsrik jul og nyttårsfeiring, og jeg ble så travelt opptatt med å komme inn i tradisjonene der at jeg rett og slett ikke hadde tid til å ønske meg hjem.

På stranda i juleferien

Det er vanlig blant øvre middelklasse og overklassen å reise på stranda i juleferien. Sommerferien starter i begynnelsen av desember, så det er mange som tilbringer både tre og fire uker på «playaen» i jula.

På beachen dro også min vertsfamilie og jeg, med kokker, neglemanikurer, hårmanikurer og tjenestepiker på slep. Det var rart å se julenissen kun iført ei lita badebukse, men varmen gjorde at det simpelthen var umulig å ha på seg noe annet enn lette sommerklær.

I jula er det midtsommer, og varmen kan for en stakkars nordmann som ikke er vant med slikt, være trykkende. Temperaturen er grei nok, men det er den høye luftfuktigheten som får en til å føle at en sitter i ei badstue. Når det er slik er det deilig å være på stranda, surfe, kjøre vannscooter og leske seg på en av de mange syrlige, deilige tropiske fruktene som finnes overalt.

Kalkun på julaften

På julaften spiser familien en julemiddag, det er som regel kalkun, og etter middagen blir det byttet presanger. På natta er det vanlig at ungdommene i huset reiser ut på byen for å feste. Det er skikkelig gøy, for alle utestedene er stappfulle.

I romjula nytes ferien, sommeren og strandlivet. Aldri i mitt liv har jeg blitt brunere, for sola er sterk, og det blir til at en tilbringer hele dagen på stranda. Strandlivet er enormt. Det kryr av folk og aktiviteter.

Nyttår er nok en viktigere høytidsdag enn julaften i Brasil, og det er også mange tradisjoner knyttet til denne feiringa. På nyttårsaften kler alle seg i hvitt; noe som skal bringe lykke inn i det nye året. Og du må for all del ikke glemme å kjøpe nytt undertøy, og ha på deg dette. Fargen på det kan du velge selv ut fra hva du vil det nye året skal bringe. Rødt står for eksempel for kjærlighet, grønt for penger, hvitt for lykke osv....

Hopper over bølgene

Ved midnatt møtes alle på stranda for å sende opp raketter, og rett etter klokka 24 går en ut i sjøen, og hopper over sju bølger. Denne tradisjonen stammer opprinnelig fra den afrikanske religionen som portugisernes slaver hadde med seg fra Afrika da de kom til Brasil. Noen legger blomsterkranser på havet nyttårsaften som gaver til Gud som takk for året som har gått.

Og da gjenstår det også bare for meg å avslutte brevet fra Brasil, og ønske alle leserne en riktig God Jul og et godt nyttår!

Hanorsundet – en utfordring for fløterne

Det har tre ganger tidligere stått om sjøfløtinga i «jul i Nord-Odal». Det har vesentlig dreid seg om mye av det som foregikk fra lengst nord i Råsån og sørover gjennom Sandsjøen. Storsjøfløterne hadde det nok oftest greiere etter at tømmeret var ferdig med reisene nedover åene deres. Ikke skulle de ha det gjennom Veslefossen og Sandsdammen, og ikke skulle det gjennom Hanorsundet. Men alle kunne få sitt å klundre med før de nådde ned til Glåmma – til Ælva, som vel er navnet på den elva her sør, og videre utover nye bygger.

Det er Arnold Breibyhaugen som har fortalt om sine 16 år som fleitar. Stort sett er det hans og lagkameratenes opplevelser som er gjengitt. Det laget ble ofte omtalt som «nordfleitar» av dem de kom i kontakt med underveis. For det var jo flere som kom samme veien. Det vestre Råsålaget er nevnt, det som begynte ved Kilåa i Rud. Så var det de som tilhørte Sandslaget. De tok seg av det tømmeret som om vinteren var kjørt rett ned til sjøen og lagt på strand eller på isen – i Sandssjøen eller Søgne-sjøen.

Av Liv Breiby Jensen

Men det var Hanorsundet, da. Der skulle alle fløterlagene fra Sand igjen. Fløtere fra andre steder i bygda kunne også av og til snakke om det sundet. Om hvordan de egentlig ordnet seg, de som kom med ei ringe, og skulle ha den heil gjennom. For tømmeret ble ikke tappet gjennom sundet, iallfall ikke i Arnolds tid. Det gikk ikke løst. Nå ja, det hendte en gang det også. Da var det ei ringe som var blitt åpnet, kanskje en litt for munter kveld, nord ved Sand. Så tømmeret kom i drift utover, uten orden eller noen til å styre det. Det kom seg gjennom Hanorsundet og videre, dit strøm og vær ville. Det ble et stor arbeid å få samlet det igjen. Mange mann og flere varpebåter jaktet på det på sjø og langs strender. Men senere var det vakthold der ei ringe lå utsatt til en noe tvilsom kveld.

Det var snakk om å trille ringa gjennom, eller å trinse den. Men var nå det så lett gjort? Ikke brukte alle fløterlagene samme metoden heller. Vi vælt'a sakte og pent jønno, sa Arnold. Han og de andre på laget gjorde det de hadde lært av de eldre som de hadde arbeidet sammen med de første åra.

Nå har nok Hanorsundet vært vanskeligere å komme gjennom tidligere enn det var i de senere åra av fløtningstida. Sundet har vært trangere, smalere. Men så ble det gravet ut på Svennebysida. Det ble gjort et

år det var en usedvanlig tørr sommer. Da var jo vannstanden lav, og iallfall der var fløtinga over for året. Dette skjedde kanskje i 1959. Etterpå var det en bratt kant på det stedet.

Større båter kommer

Gjennom det «gamle», trange sundet begynte det å gå motoriserte vare- og passasjerbåter fra midt i 1890-åra. Det var kjøpmenn i bygda som fikk i stand den trafikken, og et stort framskritt var det for alle. Båtene gikk mellom Sand, Mo og Skarnes i nokså nær 30 år, med lektere på slep. Hver sommer var de der, til de ble utkonkurrert. Bilenes tid kom, og de slet seg som regel fram om vinteren også.

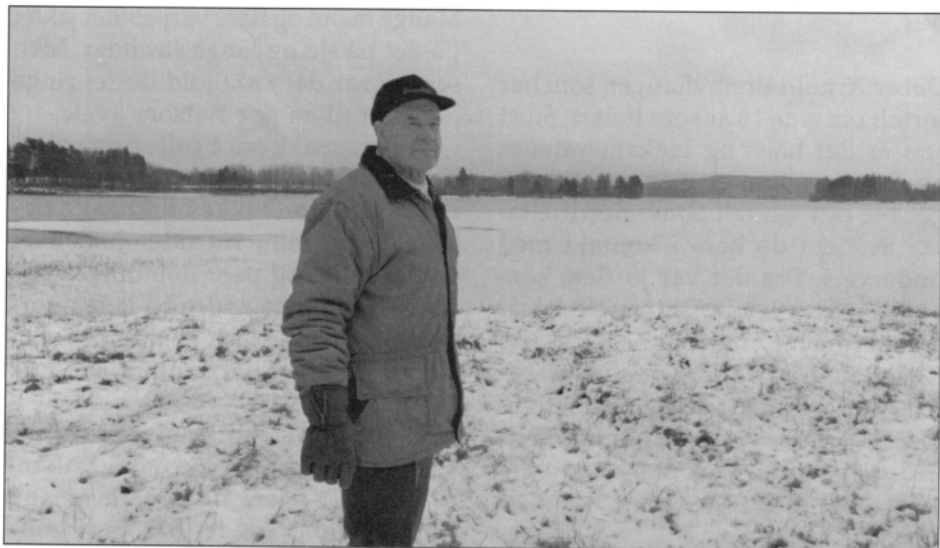
Men ettersom Hanorsundet var både smalt og til dels for grunt, hadde det vært nødvendig å mudre ut bedre og dypere løp for de større båtene. For at de ikke skulle sette seg fast, var dette gjort flere steder, f.eks.

i Søgnessjøen neda Klengerud. I Grunnsjøen var det verke (grøft) langsetter Belgen. Marius Nilsen på Vik vokste opp i Dalen like sør for Søgnessjøen, så han visste mye om slikt som rørte seg på vannet utover Oppstadbakken, og nordover. Han sa for lenge siden at det måtte settes merker som viste hvor dampbåtverkene var. Ofte var det satt ned småbjørk langs dem. Men det hendte jo at bjørka blåste bort...

Dampbåtgrøfter

Slike grøfter ble kalt dampbåtverker, og det kalles de ennå. Navnet kommer av at den første av disse båtene, den som het «Odølingen», var en dampbåt. Også fløterne hadde nytte av dampbåtverkene - etter at varpebåtene var tatt i bruk.

Sandssjøen smalner av mellom Ekornhol og Svennebyhagen, men så vider den seg litt ut igjen. Grønåa

Arnold Breibyhaugen ved Grøna en novemberdag i 1997, med Svennebyholmen (t.v.) og Hanorsundet i bakgrunnen.

danner grense mellom Ekornhol og Grønnerud / Illgo. Samtidig som den finner seg vei gjennom det ganske store, flate og grunne området som heter Grøna, blir Grøna delt mellom de samme gardene. Det var gamle engslåtter der. Men før det lei så langt på året at en kunne slå, hadde Grøna vært nyttig både for tømmer og for mange fløtere. De laget mye lenser av tømmer som lå der. Senere kom flommen, og da hele området gjemt under vann. Det var på den tida det var fløting. Flommen var som regel så stor at den vesle Grøntuva forsvant samtidig.

Her kan nevnes at det finnes ei Grøntuve til. Den er i Sør-Odal, der Oppstadåa og Seimssjøen butter, og fløterne fra Sand fikk se opp for den også, når de kom så langt. Men Grøntuva her nord var en forhøyning, med litt berg, på østkanten av Grøna. Av og til kunne vannstanden være slik at den oppførte seg som en liten holme.

Litt utenfor, og mer mot øst, ligger Svennebyholmen. Det er før fortalt at det stod ei pælrekke fra nordenden av holmen og inn til Svennebylandet. Den stengte så tømmeret ikke kom ned det østre løpet.

– Men på vestsida, mellom holmen og Grøntuva, var det så bredt at ei ringe gikk klart imellom dem, sier Arnold.

– Om det itte vart fælt vær på øss, da. Før kåmm vi innpå Grøntuva, da fekk vi problemer!»

Vaskeplassen

På vestsida, nedafor Illgoshaugen, ble det (som før forklart) kalt Vas-

ken. Det navnet laget seg selv før vaskemaskinenes tid, og før det overalt var blitt vanlig med innlagt vann. Men nå er riksveg 24 lagt om der, og vaskeplassen er borte. Så spørs det hvordan det går med navnet? Ved Vasken var det plassert en solid pål til feste for tømmeringer. Derfra var det så ei pælrekke utover langs Hanorlandet. Men viktigere var den på Svennebysida, mener Arnold. Det var pål etter pål der, med 20-25 meters avstand, fra Svennebyholmen til ytterst på Sundnabben. Og derfra er det «ei fæl grunne» omtrent tvers over, mot Hanor.

– Men den var vi nesten aldri borti. Før det var mie vatten mea vi dreiv der. Men om sammarn kunne den grunna være tørr omtrent. Da går det nesten bære enn bækk utåver sunnet. Det er dampbåtverka. Og nesten mitt i der låg det enn fæl stein. På Svæmbisia. Det var muddre på si ått denna steina. Denn gjorde vi øss nitte ta. Vi hadde trossa liggennes mot'n, sier Arnold.

Når ei ringe var på vei ut av Sandsjøen og mot Hanorsundet, ble den til sist lagt inne ved Vasken. Der ble den festet. Varpen, med motormann og minst to fløtere, reiste så ut sundet og til en hengekjiv litt ute i Søgne-sjøen. Der festet de den kilometerlange trossa til hengekjiven, og så tok de dampbåtverka tilbake og inn til Vasken og ringa igjen. For nå måtte den festes til Varpen. Båten skulle trekke ringa mot sundet, men ikke for fort. Fløterne måtte være smarte og tålmodige nå. Ringa la seg mot Svenneby, mot den lange pælrekka.

Pistolkjetting

Det var slik at motorkraft alene ikke var nok. «Fleitarbåter», sterke og stødige robåter, var det stadig bruk for. Og nå ble det rodd inntil pælekka, til den øvre enden av den. Imens lå Varpen og ventet. Den hadde en grov kjetting i framenden, med en tilsvarende krok i. Den var det som var blitt festet til bommen rundt ringa. På andre sida satte Arnold ringa fast i en pâl, bakerst i rekka ved Svennebylandet. Da hadde han bruk for den kjettingen som ble kalt pistolkjetting.

– Je sætte'n rundt pâl'n, tredde ringen jønnom, og drog tell. Så tok je pistol' og slu den i ringa. Fækk je sætt'n i rotei'in på enn bomstokk, var det bra, førr da satt'n gøtt. Så rodde je utover og tok enn 4-5 fæster tell, like enns. Tell slutt var je komminn ut på nabben, hadde fått sætt-fasst denna ringa, og da kava je ått kæra på Varpa, vinnke tell døm. Da kunne døm bjinne å dra, sakte, sakte. Temmere vart klæmmt og driti mot Søgnessjøen. Det vælltesæ pent utåver. Men ringa satt-fasst der je hadde sli'i-fasst. Døm drog på og drog. Tell slutt vart det så strammt så bommen vart stån rætt ut. Da smatt pistol'tur bomma. Men det jikk bære tell neste fæste, og det satt-fasst att. Dætta jikk slik, fæste etter fæste, og temmeret vallt sakkte ut.

– Trossa låg mot denna store steina og benne der, og da vi kom akkorat dit, slæffte trossa. Ho løffte sæ opp sjøl da vi kom så nere. Da vinsje vi utåver, og da vinsje vi hardt, så det jikk fælt - heile sundet vart fullt, - og så bråslæffte vi! Og tok ta vinsjen, så båten var ledig. Vi drog inn i sundet

att, og jorde like enns. Og det vart fleire tu'ur, ja. Da siste fæste jikk, var det å ro ut tell varpen. Da var'a tur, hette det. Og det var på ti'n at vi fækk laga øss mat. Egg og flæssk! Og kaffe...

Ja, det Hanorsundet

– I bra vær brukte vi enn par timer lenger, hæll meir. Men det henne vi høllt på mie lenger. Og var været rekkti dåli, var det å legge sæ inn og vente. Da resste vi på Svæmbinabben, det var fleitarstuggu der. Resste ta båta og rodde i land. Det var itte plass ått så mange på båta, om heile laget var med, var vi 12 mann, forteller Arnold.

– Einn gong vart det et frøkteli sinnavær da vi var kâmminn jønnom Hanorsundet. Heile temmermassa vallt innåver, nea Strandhaug og der. (*Nå går Rv. 24 helt inn til Søgnessjøen der.*) Her skær'a få liggi tell det blir anne vær, sa'a basen. Så måtte vi sætta fasst denn ringa der, så ho itte kâmm nå'an stann. Å så ta-att'n sea. Slikt henne!

Hanorbekken

Det renner en bekk ut i sundet. På kartet heter den Hanorbekken. Men den har i det minste ett navn til.

– Da vi kâmm hit ått Hanorsunni, vart det støtt sagt at om været kâmmur tur Kjærstinabækka – vi kall'æn Kjærstinabekken, vi – da er det fineste tapparvære. Men det er rart, det Hanorsunne, vattne går ut og inn der. Nåa gonger jikk det så fælt, temmere, det var da vattne jikk ut. Og så pluttsemi stâppe det rekkti opp, førr da jikk det på are leia.

– Var det fordi Oppstadåa gikk i nord, og møtte mye vatn frå Sandsjøen, ble han spurt.

– Nei, je trur itte det var slik. Det jikk att og fram, vattne der. Og nåa gonger, ved Hanorsundet, der såg vi det var alldeles slike griter, virvler.

Nå blir det litt mystisk!

Det kan ikke fastslås, men dette Arnold her beskriver om vannet som går fram og tilbake i et sund, fører tankene til et fenomen som kalles Seiches. Det ble vel først omtalt fra Genfersjøen og Bodensjøen, og etterhvert fra flere steder i Europa og Amerika. Og her fra Norge. Mellom de to Osensjøene er bevegelsen sterk, og vannet snudde hele tida ca. hvert 20. minutt. Seiches er også kjent i begge ender av Mjøsa, men sterkest i sør. Der er tida for snuing omtrent som i Osen. Men i Øyern skal det ta en drøy halvtime. Dette er periodiske bevegelser i innsjøer, står det i et leksikon. Videre at sjøspeilet på et bestemt sted i sjøen stiger og synker i løpet av like lange tidsrom. Seiches skal opptre uavhengig av døgntider og årstider, og flom skal heller ikke spille noen rolle. Men det skal være lettest å oppdage ved høy vannstand. Sjøgras og denslags skal bøye seg etter vannets retning.

Det er ukjent om noen vet om det er seiches som kan merkes i Hanorsundet. Og det er naturlig å tenke på at «åa går i nord», som oppstadbakkningene sier, eller at vannet kommer utover fordi det har vært sterk tapping gjennom Sandsdammen. Men – det passet ikke.

Det var ikke mye hjelp i å ta en

telefon til Vassdragsvesenets hydrologiske avdeling, for seiches var så godt som uten interesse der. Noen samlet oversikt over hvor i landet dette var å merke, fantes ikke. Men det var et lite råd å få: Den som ville undersøke, burde stå stille i minst en time, og stirre mot samme sted. Vel, så vet vi det ...

– Det henne vi tala på det, han Einar Stenskjær og je, at de gamle, døm som dreiv me tillta, døm nåtte nuk passe-på akkorat da vattne jikk ut. Men vi hadde varpen til å dra, sier Arnold.

– Hå lengi det kunne være millom hør gong vattne snudde, nei, vi såg alldri på klokka etter det. Men han Einar har næmnt at det kunne være et drugt korrtir millom.

Kjettinger, lenke og lås

Hjemmelagede kjettinger er det ikke mange nå lenger som har sett i bruk. Det var godt at de gamle fløterne hadde lært kunsten. De vrei viu av smågran eller bjørk. Lang erfaring sa dem hvor de skulle se etter det beste virket. Var så viuene riktig laget og behandlet, var de svært sterke.

Så kom jernlækkjene, kjettingene. Mange ting forandret seg fort i dette århundret. Det ble etterhvert litt forskjellige typer, og de skulle jo brukes til flere slags arbeid. Noen skulle binde sammen tømmerstokker til lange lenker, til bom eller lenser, og skulle holde fast ei tung ringe et bestemt sted.

Bruksnavnene varierte en del i fløtermiljøene, også innen samme bygd. Her er f.eks. sagt bomlækkje, plugglækkje, sjøkjetting. Arnold og flere

snakker om pistolkjettingen. Den hadde en lås med et slikt utseende at navnet gav seg selv, og pistol sa de om låsen. De likte denne kjettingen, men det hadde hendt at den hadde åpnet seg. Så de stolte ikke helt på den. Derfor laget de med øks og kniv noen passelige trebleiger. Dem kalte de «busser».

En slik slo de inn i øyet på for eksempel en bomstokk, men på motsatt side av der låsen var slått nedi. Noen år etter siste krig kom en ny kjetting, ei langlækkje som ble kalt patentkjetting. «Den hadde enn patent som skulle hindre låsen frå å åpne-sæ.» Den ble satt i på en litt annen måte. Det skulle ikke være nødvendig å busse mer da. Men så forekom det at at den spratt opp likevel, og de begynte å busse den også.

De fikk aldri nok av disse patentkjettingene. Men det syntes de ikke gjorde noe, for det var pistolkjettingen de likte best å arbeide med. Den var uunnværlig, sa Arnold.

Fløting og båter

Hva er egentlig Storsjøen i Odalen? Den ligner ikke mye på navnebroren i Rendalen. I Odalen er det fem sjøer som danner en slags enhet, og det er bare sund som skiller dem fra hverandre. En odøling forbinder ikke annet med navnet Storsjøen her enn den østre og overlegent største av disse fem, den som ligger i Mo og nedover i Sør-Odal.

De andre fire har selvfølgelig sine egne navn, og tre av dem etter beliggenheten. Men en heter bare Grunn-sjøen, for det er nettopp det den er, - svært grunn. Ellers er navnene fra

nord: Sandssjøen, Søgnessjøen (skrevet på flere måter), og Seimssjøen. Det er riktignok enda en sjø nede i bygda. Den ligger i nordvest, ikke så langt ovenfor Sandssjøen, men noen meter høyere. Det er en foss mellom dem. Så den regnes ikke med til Storsjøen. Navnet er Råsån, som regel skrevet Råsen og Rasen. To skogsjøer i Romedal, bare en mils vei lenger nord, har samme navnet. Men der er det lokale navnet Rasan, også der skrevet Rasen. Alle disse tre tilhører samme fløtningsvassdraget som de lavestliggende fem som nettopp er nevnt.

Nå ja, i samme vassdraget var det fler. Det var fløting over mange skogsjøer, men da blir det i forbindelse med å-fløting.

Fra tillt til varpevåter

Før var det bare «tillter» og håndkraft å hjelpe seg med når tømmerringer skulle flyttes. Og det fortsatte for det meste slik på skogssjøene. Men fra 1914 hadde noen tømmerfløtere nede i bygda så smått begynt å få hjelp av sterke, motoriserte trekkbåter, varpebåter. Den første som kom, ble etterhvert brukt nesten bare i Storsjøen. Den sjøen er jo både stor og lang sammenlignet med de andre fire. Og selv om mye av den ligger i Sør-Odal, var det ikke snakk om noen bygdegrense. Fløterdistriktet var det samme.

Det ble flere varpebåter. Stort sett var det en som gikk i Mo utover, mens en annen kom fra Sandssjøen. Den som holdt til i Mo, ble mest kalt Prammen. Kanskje de fleste ved Storsjøen og Søgnessjøen, like til Sven-

neby, sa det. Denne båten hadde et annet utseende enn Varpen, den som folk husker fra Sand. Nå er det vel ikke så vanlig å kalle en selvgående båt av dette slaget for pram. Men denne i Mo var ikke helt ulik en slik. Sammenlignet med Varpen var den både lenger og lavere. Ikke stakk den så dypt heller, derfor kunne den gå på grunnere vann. Det kunne være svært nyttig, ettersom vannstanden kan variere mye fra år til år.

Prammen var en sterk og solid båt, den trengte ikke å bli skiftet ut. Men det måtte skiftes motor i den, iallfall en gang. Jakob Skolbekken huskes som en meget dyktig motormann på den, gjennom svært mange år, og han ble til dels kalt Båt-Jakob. Men ikke alle snakket om Prammen. Både i Knapper og langt sør i Mo har noen sagt Varpen, og det er hørt fra Slåstad.

– Mosøktningsbåten sa vi, eller Movarpen, sier Arnold.

«Ellwe»

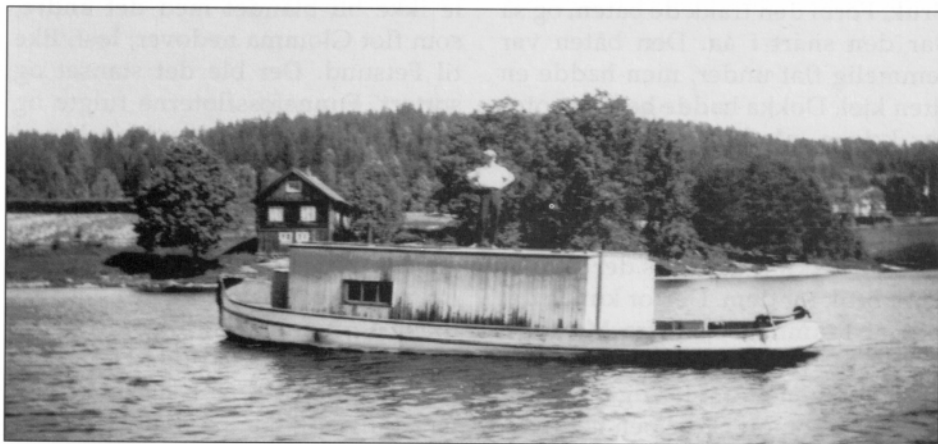
Han har vært med på tre forskjelli-

ge av dem som ble brukt i Sandssjøen og videre utover. Folk sa visstnok Varpen om dem alle. Men fløterne kalte den første for «Ellwe», etter navnet på båtens motor, en svensk glødehodemotor. Det ble sagt om den båten at den sank, «jikk tell bøttners». Nei, sier Arnold, han kjenner ikke til det. Men den var så lav akterut. En gang mens den lå fortøyd ved Sandlandet, ble det så hardt sønnavær at bakparten ble liggende under vann.

«Ellwe» ble avløst av en som ikke var populær blant fløterne.

– Nei, denna båten var så liten og ustø, han skakke på-sæ da vi jikk på kannta pån. Og så jikk'n nukkså juft, var det lite vattn, vart det jørjuvil-ling ettær'n, især i Grunnsjøa. Det vart klaga så fælt på'n, og det var itte lengi vi hadde denn.

Så kom den siste Varpen. Det var en bra båt, og den hadde kahytt for fire mann. Den hadde en svensk Bolinder traktormotor. Mange fløtere i Sand brukte gjerne navnene Sand-svarpen og Movarpen når de nevnte disse største trekkbåtene.

Den første varpen i Sandssjøen, «Ellwe». (Foto Thorvald Klaveness)

I slutten av fløtningstida var det i tillegg noen små motorbåter. De var i bruk hvor som helst det var bruk for dem, ikke minst langs strendene, og til å flytte lenser med, blant annet. Det var en liten en her, sa Arnold. Det var den med tut rett opp, det hendte den ble fraktet opp i Gjeddevatnet. Den ble satt på ei vogn, med traktor foran, og kjørt dit. Og da de ikke hadde bruk for den mer der oppe, ble den kjørt hit att.

Dukken og Dokka

Det er tidligere fortalt litt om den lille som var fast Råsåbåt, den som het både Dukken og Dokka. Når den var ferdig med arbeidet for året i Råsån, ble den flyttet ned i Sandssjøen. Den ble tatt i land nedenfor Mjølnerbakken, og i begynnelsen drog fløterne den etter veien og over Sandsbrua. Senere ble det til at Otto Holth kom med hester og fikk trukket den over.

Det stod lenge ei smie øst for brua (nåværende gangbru) og litt sør for gangvegen. Den tilhørte Sandsfoss Bruk. Forbi den trakk de båten, og så var den snart i åa. Den båten var temmelig flat under, men hadde en liten kjøl. Dokka hadde bensinmotor før krigen, så de måtte begynne å bruke tillt igjen, i flere år, i Råsån. Etterpå fikk den en dieselmotor.

Alle disse båtene hadde jo samme eier, og de kunne brukes der det var mest bruk for dem. Derfor kunne det skje at Prammen kom fra Mo for å hjelpe til i Sand. Nesten alltid var mosokningene først ferdige. Det var raskere å komme Storsjøen nedover, og fløterne der kunne ta med seg

mer tømmer om gangen. De kunne ha større ringer.

Ragnhild

Det var dessuten en liten motorbåt som het Ragnhild. Det var ei lita snekke, med kahytt (ikke ei snike, også kalt snikke, som var en liten flåte.) John Bergsødegård brukte den når han reiste rundt i sjøene på inspeksjon. Han var i sin tid nestsjef for Anders P. Holth, som var inspektør for Glommen Fellesfløtningsforening, til 1951. Da overtok Hans Fredrik Westby.

Funnefoss

Enda var det en varpebåt. Den het Funnefoss, og en sjelden gang viste den seg i Søgnessjøen. Det foregikk sopping av tømmer ved Bjelkerlandet, og det skulle til tresliperiet ved Funnefoss. Det var egne fløtere som tok seg av dette. De kunne soppe der det var praktisk for dem å ta slipptømmeret, ikke bare ved Saglandet ved Bjelker. Helt nede ved Disenå kunne de drive. Deres tømmer skulle ikke bli blandet med det andre, som fløt Glomma nedover, løst, like til Fetsund. Der ble det stanset og sortert. Funnefossfløterne fulgte og styrte vanligvis soppene sine selv ned til Skarnes.

Om språket

Noen kan sikkert bli litt forvirret over språket i denne og tidligere artikler om tømmerfløtingen i bygda. Språket varierer, slår om. Det meste er skrevet på bokmål, men så kommer plutselig noe på dialekt - eller? Er dette dialekt?

Jo, deler av beretningen er på odøling. Men noe er forandret, og det kan sikkert virke både galt og rart. Hensikten har vært å bevare tone og rytmen i språket vårt. Men det er ikke lett å lese dialekt, ikke en gang den en er oppvokst med. Det blir for uvant uten øvelse.

Det er derfor en del ord er skrevet «galt». Ord som er ment å skulle lette lesingen, møter oss her slik vi er vant til å se dem. Dette gjelder især en del små-ord, slike som har det med å dukke opp ofte. Stumme lyder kan også være litt slemme. Et eksempel har vi i ordet «det». Vi sier jo de, men står det «di», tenker vi straks di.

Ordet «og» må også nevnes. I senere tid har enkelt begynt å uttale det med tydelig hørbar g-lyd, men det er i alle tilfelle galt. Vi sier å, og det bør andre gjøre også.

For uttalens skyld er noen ellers ukjent dobbeltkonsonanter brukt. For vi kan ikke vente at alle skal kjenne til hvordan vi sier f.eks. disse ordene: en, den, for, og til (den siste er det to av). Vi sier enn. Og mange sier einn, men en i som nesten ikke kan høres. «Ein» kan ikke skrives. Det ville fort bli misforstått, og den uttalen har vi i allefall ikke.

Denn: Det er når legger trykk på det ordet at de to n'er trengs. En i kan kan høres, som i einn. Tell=til: I Knapper og litt videre i Mo sies teill. De har holdt på såkalt palatalisering foran l'lyden. Det er samme i'en som er nevnt ovenfor, i omtalen av einn. Det samme gjelder for ett og eitt. Men akkurat ett trenger vi jo av og til som tallord. Før: Vi mener for, ikke før.

Ått betyr også til, men tell og ått brukes ikke helt om hverandre.

Ord som forsvinner

EN BOM: Her sa fløterne nesten alltid bom, også om lense. En bom var laget av sammenlenkede tømmerstokker. Det ble lange rader, akkurat så lange som fløterne trengte dem. De kunne raskt forlenge en bom, eller ta ut noen stokker, så den ble kortere.

EI RINGE: Den bestod av en viss mengde tømmer som skulle holdes samlet. Det tømmeret var ringet inn.

EI DROGO el. DRÅGÅ: Ordet ble brukt om noe en kunne dra eller trekke med seg i ei vending, og ble ofte brukt om ei ringe når fløterne var underveis med den.

EN HENGJEKJIV: Dette er ikke en tyv som henger. Lensetjuv sies også. Den var en eller flere tømmerstokker lang, avhengig av sjøens dybde der det var bruk for den. Tunge steiner eller annet tyngsel holdt den fast til bunnen. Øverste ende stakk opp av vannet. Det var hull i den, med en kjetting i, så kjiven kunne brukes til et feste. Det var mange slike i sjøene, og noen finnes kanskje ennå.

EI TILLT: Det var en solid tømmerflåte med plass til flere mann. Midt på var det en trommel som, i forbindelse med ei lang trosse, kunne tvinges rundt. Navnet var her vindspell, dvs. et vindespill, gangspill. Tillta ble brukt til å få trukket ei tømmering over sjøen. Navnet på disse spesielle flåtene henger igjen fra den tida tømmeret var så mye grovere enn det er nå. Da var 12 stokker passelig til en flåte av dette slaget.

Fire kjekke jenter minnes folkelivet på Trøftskogen

I veslesalen på kapellet ventet fire kjekke jenter, alle mellom 70 og 80 år. De stiller med to viktige saker: kapellet og saniteten. De har stått sentralt i folkelivet på Skogen i 50-60 år. Før så de flere år framover, men nå tar de bare ett om gangen. Alderen gjør at de tenker mer på den nære framtid, på selve livet og på dagen i dag.

I sanitetsforeningen er Helene Trøften leder, med Kristine Dalsrud og Signe Solhaug som sterke støttespillere. I kapellstyret er Signe Solhaug leder, mens Ingrid Nordhagen og Kristine Dalsrud er medlemmer. Aktivt og samvittighetsfullt utfører de sitt arbeid ved alle andledningene. Det er naturlig for disse damene å være slik. De er Trøftskogen i dag, men de er også noe av det som engang var.

Arbeidet med saniteten og kapellet er flettet i hverandre. Når en skal fortelle noe om det ene, må en også nevne det andre, det er samme personer og delt innsats.

Lærerinne Mathea Trøften er den store i alt dette, hun gikk fremst og var flink til å få andre med, hun tenkte iver og pågangsmot. På hedersplassen i veslesalen henger et pent bilde av Mathea. Hun fikk også kongens fortjenestemedalje i gull for samfunnstjenelig arbeid. Uten henne hadde

det ikke blitt noe kapell, sier folket på Skogen. Men ingen må glemme Anne-Marie Sjøen og mannen hennes, Per. Anne-Marie var også svært sentral i arbeidet, selv om hun hadde 12 barn å ta vare på.

Bak på bildet av Mathea står dette skrevet:

25/4-31: Til frk. lærerinne Mathea Trøften. En frue som i en årrekke har vært vitne til de fire søstre Trøftens ofervilje og dyktige arbeid for folk og land har anmodet mig om at oversende Dem vedlagt kr. 500 til montering av Trøften Sanitetsforenings møtesal m/tekjøkken,

Mathea Trøften.

Av Anna Bjørgan

De har mye å fortelle om livet på Trøftskogen opp gjennom årene, disse fire aktive jentene: Signe Solhaug, Kristine Dalsrud, Helene Trøften og Ingrid Nordhagen.

på betingelse av at frk. Mathea Trøftens billede henges på hedersplassen.

Deres Ærbødige, Evy Klem, sekretær i Norske Kvinners Sanitetsforenings hovedstyre.

Fem søstre

Det var fem søstre Trøften. Mathea har alle hørt om, men det var fire til: Hanna, gift til Haug, Oline og Thea, begge gift i Trøndelag, og Ellen, gift til Heier. Det var også fire brødre.

Mathea kom ikke til Trøftskogen før hun sluttet som lærerinne på Sagstua. Da flyttet ho til bua hos Erik Trøften.

I 1926 starta planleggingen av kapellet, men allerede i 1931 ble det innvidd, så det gikk fort å få alt på plass. Det finns en byggeprotokoll som forteller om personer og arbeidsinnsats. Mons Nordhagen og Håkon Kjernli bygde muren, trappa og fundamen-

tet til pipa. Her ble steinen sprengt, og den flotte steintrappa og de store hellene er lagt med håndkraft. De jobbet i 200 dager og fikk 630 kroner for jobben. Det var «Dagfinrud-kara» som bygde kapellet. Det var flere med der, leder var Karl Cristoffer-sen. Han har også laget alle benkene.

Mathea var flink til å få folk til å jobbe. Noen ga tømmer, noen kjørte materialer og andre var med på dugnad. Mathea jobbet med sikker og litt hard hand, det går noen artige fortellinger om det.

Gave fra USA

Kristine og Hans Trøftgruben reiste til Amerika i unge dager, men de glemte ikke folket på Skogen. Det kom flere pengegaver, og alt kirkesølv er en gave fra dem. Bare noen måneder før innvielsen av kapellet kom en gave på 1000 kroner. Hans

skrev: «I bygging blir det gjerne noen problemer til slutt, derfor sender jeg nogle kroner til hjelp.» Da svarte den gode Mathea Trøften pr. brev: «Nå er alle problemer løst!»

Trøftskogen kapell ble innviet 11. oktober 1931 av biskop Bjønnes Jakobsen. Anton Dalsrud var den første kirketjeneren, senere ble det Amund Henriksen, Alf Nyland, Ragnar Sjøen, Kåre Hagen, før Signe Solhaug som har hatt jobben de siste 17 årene fram til og med 1996.

Sanitetsforeningen

Trøftskogen sanitetsforening ble stiftet i 1927, og Mathea Trøften var formann til hun døde i 1940. Anne Marie Sjøen tok over og fungerte til 1962. Dengang var det 40-50 medlemmer. Helene Trøften har nå vært leder i mange år. Flere menn var også medlemmer, blant dem Per Sjøen, Amund Henriksen, Hans Lien, og Håkon Kjernli. Saniteten har mye av æren for at kapellet ble bygd. Foreningen har kostet ferdig veslesalen og alt utstyret på kjøkkenet. Skogen hadde, og har, mange flotte kvinner. Paula Trøftbråten var så flink til å lese dikt. Hun kunne hele «Terje Vigen» utenat, også et vakkert dikt som het Svalen.

Juletreffester

Samme året som kapellet var ferdig, startet juletreffestene, og det har dermed vært juletreffest på kapellet i 66 år. De første åra var det naturligvis et litt annet opplegg enn idag. Signe og Helene har vært på alle. Det har alltid startet med julegudstjeneste, da gjerne klokka 15. Etter

gudstjenesta kom sterke karer og fikk satt alle benkene inn mot veggene, og treet kom på plass og ble pyntet med levende lys, hjemmelagede papirlenker, kurver og norske flagg. Mathea samlet alle barna på gulvet ved treet. Hun leste og fortalte, og de sang. Lærer Furu spilte orgel til gangen rundt treet. Det var 40-50 barn på Skogen i den tida.

Sjefen på kjøkkenet var Martha Trøftbråten. Hun laget kjempestore julekaker, andre hadde medbrakt smørbrød i skoer, og det ble koka god sjokolade. Barna hadde fått nytt til jul, ny kjole sydd av ullstoff, beksemsko og hjemmestrikkede strømper med mønster to rett og to vrang. Nissen kom, Hans Lien var ofte brukt til den jobben. I pakkene var det én appelsin, fire fiken og én karamell. Alle barna var glade for det.

De fleste gikk i kulda til festen, men noen hadde også hest. I dag kommer alle med bil til juletreffesten på kapellet. Her har det kommet nye innslag. Lærer Harald Rogstad har vært med i 20 år, og han gleder seg til hver jul. Han kan dette med sang, glede og musikk. Han har med trekkspille og deler også ut små instrumenter til barna, og det blir lek, sangspill og julemoro. Noen ganger blir det trangt om plassen og trangt å plassere bilen, men ingen vil være denne julegleden foruten.

17.-maifeiring

I gamle dager var det 17.-maifeiring på gamleskolen. Alle møttes der klokka to, og det gikk tog til Nylandgrinda og tilbake igjen. Alle had-

de nye sommerklær på, og det var leker og moro og god servering med varm sjokolade og smørbrød i skoer. I 17 år hadde Skogen en god lærer som hette Edvin Furu, minnes «jentene».

Trøftskogen fikk ikke bilvei før etter freden 1945. Når doktor og jordmor skulle til Skogen, måtte de hentes med hesteskyss på Trøften. Butikk var det hos Ole Trøften, før den tid var det å kjøre eller gå til Espa eller til Skjeppestad. Konfirmantene gikk til Sand en dag i uka, 18 km én vei. Noen få hadde sykler, men de fleste gikk.

Signe Solhaug forteller at ho hadde 7 % stilling som kirketjener i mange år, men så fikk kapellet flagg med stang som gave fra Rotary-klubben i Odalen. Da steg lønna opp til 15 %. Signe har heist flagget mange ganger i sorg og glede. Flagget er så vakert i bakkehellinga med bjørkeskog omkring. Signe og Alf Nyland har høgd mange juletrær til kapellet.

Et samlingssted for alle

Kapellet er et sted å være. Det er gudshus, samfunnshus, sanitetshus, valglokale, og samlingslokale ved begravelse og andre tilstelninger. Ka-

Gravplassen på Gammeldalsrud.

pellet står midt i naturparken, med utsikt mot Gjeddevatnet, åser og lier, og attom alt dette «synger skogene». På kirkebakken kommer våren med bjørkesprett, hvitveisen står tett, og senere kommer «natt og dag», prestekrage, og i august blomstrer røslýngen. Rogna kommer senere med høstfarger, ospa skjelver og skifter farge utover høsten. Så kommer den store stilla med rein snø. En enslig rådyrbukk tar turen ned fra lia, Mikkel Rev rusler etter. Stillhet og uberørt natur, slik er Trøftskogen.

I dag bor det 28 mennesker her. Langt opp i lia jobber gravemaskinen med hyttetomter, det blir kanskje bare et fritidsområde. Om 20 år, hva da?

– Da er ikke vi med lenger, sier de fire damene som har servert oss nykøkt kaffe og eplekake. Men livshjulet ruller videre, kanskje kommer det nye mennesker som får lyst til å bo og leve på de gamle tuftene som det er så mange av her på grensen til Stange.

Kulturperler

Trøftskogen har to kulturperler: de to gravplassene Hagajordet (den eldste) og Gammeldalsrud med pent gjerde og klokketårn. Kjell og Bjørn Hauge har bygd nytt tårn, en tro kopi av det gamle som stod på samme plass. Inne i tårnet finner vi en innrammet tavle over alle som ligger begravet her. Tavlen er utarbeidet av Asgeir Østli.

Gry Østvik – kvinnelig pionér i skiskyting

Jul i Nord-Odal har hvert år en idrettsprofil. Oftest blir det «kæra» det skrives om, men i år har vi valgt oss ei kvinne med navn Gry Østvik Bjørnshagen. Hvor ble det egentlig av Gry Østvik? Hun figurerte i landets aviser og TV på grunn av sine ferdigheter med ski og gevær (skiskyting) i første halvdel av 80-årene, men så var hun plutselig borte.

La det være sagt med en gang: Det har aldri vært nødvendig å kontakte «Tore på sporet» for å finne henne igjen. Til det er det fortsatt for mye aktivitet og virksomhet rundt denne damen. Hun er fortsatt ung, kun 34 år, men det har nå gått 12 år siden hun figurerte i pressen.

For å begynne med det siste først, er Gry nå bosatt i Skrautvål i Valdres, hvor hun bor sammen med sin mann, Knut, og barna Kjersti, Vegar og Marita, født i tidsrommet 1988 til 1993. I tillegg til å være mor, hustru, gardskjerring og idrettsadministrator, jobber hun som lærer i Skrautvål skule. Der er nynorsk hovedmålet, slik at når Gry i dag bruker pennen, skriver hun nynorsk.

Hemmet av hofteskade

Skiskyting for jenter var en ny

idrettsgren i overgangen fra 1970 til 1980 tallet, slik at hun absolutt ble en av pionerene til denne idrettsgrenen. Om store skihelter skrives det ofte at de var født med ski på beina. Det var ikke tilfelle med Gry! Hun var født med hofteskade og hadde således ikke lett noen vei til toppidretten. Hun var født med begge hoftene ute av ledd, men dette ble ikke oppdaget før hun var to år gammel. Da ble hun lagt i strekk i ett år uten at det hjalp.

Senere fulgte lange perioder hvor hun måtte ligge med gips, og operasjoner ble også forsøkt. Det ble etter hvert mange og lange opphold ved Sophies Minde i Oslo. Det tok fire år før hun ble bra, og da hun begynte på skolen, hadde hun såvidt lært å gå.

Begynte på ski 11 år gammel

Hun var 11 år da hun begynte å gå på ski. Dette hadde hun taket på, for allerede som 12-åring vant hun sin klasse i kretsmeisterskapet for «gamle» Glåmdal Skikrets.

Gry har aldri lagt skjul på at hennes nabo, Rolf Dalen, og guttene hans Terje og Magnar, hadde mye av æren for hennes sportslige fremganger. Det var disse tre som fikk henne til å gå på ski, og Rolf fungerte i mange år som hennes trener.

Det var de samme herrene som fikk henne til å begynne med skiskyting, og hun endte med flere norgesmes-

Av Steinar Bjørnstad

terskap, nordisk mesterskap og deltakelse i europacup.

Gry skjønte ganske fort at skiskyting passet like bra for jenter som for gutter. Vi ser i dag at jentene skyter like bra som gutta. Grys styrke var kombinasjonen med god fart i løypa og god skyting.

Stall Dalen

Gry var i flere år å finne i «stall Dalen» som gjorde seg bemerket over det ganske land. Hun havnet etterhvert på kretslaget hvor hun hadde verdensmesteren i skiskyting, Tor Svendsberget, som trener.

Det jeg nå skriver om ligger «bare» 12-15 år tilbake i tid. Kommunikasjonen hadde ikke kommet lenger den gangen enn at trener Svendsberget kommuniserte med Gry pr. hånd-

Gry sammen med Kolbjørn Spilhaug i forbindelse med overrekkelsen av Spilhaugs innspokal i 1976.

skrevne brev. Det er noe å tenke på i mobiltelefonens og telefaxens tid.

Det de skiskytterinteresserte i dette land kanskje husker Gry best for, er den gangen hun ikke ble norsk mester, nemlig på Brandbu den 29. januar 1983. TV-titterne fikk den gangen se ei jente som åpenlyst gråt foran kameraet og ble trøstet av sine foreldre Reidun og Hans. Hun gråt ikke for at hun tapte, men hun gråt fordi hun var så inderlig forbannet på seg selv.

Jeg har sakset følgende fra Glåmdalen i forbindelse med episoden:

«Gull ble til tull. Jeg er ikke mester... Gry Østvik klarte ikke å holde tårene tilbake, vel vitende om at hun kunne bli diskvalifisert og miste sitt NM-gull prøvde hun ikke å skjule sin skuffelse etter målpasseringen på sprinten. Et tilsynelatende sikkert Norgesmesterskap for Austvatn-jenta ble forvandlet til en grusom time i påvente av juryens mening. Ville hun bli strøket av listene eller få beholde gull-medaljen som bevis på at hun var best på sprinten? Etter å ha kommet seg unna TV-kameraer fortalte Gry rolig om hva som skjedde da hun var inne til siste skyting: En patron kilet seg fast og da jeg desperat forsøkte å rette det opp, mistet jeg magasinet, som falt i snøen. Jeg hadde et i reserve og satte inn det. Jeg vet bestemt at jeg fyrte av kun 5 skudd. Da jeg gikk i mål hadde jeg patroner i magasinet og av sikkerhetsmessige grunner, er dette regelbrudd. Det avslørte også kontrollen.»

For å gjøre en lang historie kort, ble konklusjonen på det hele at juryen ga Gry et tillegg på 30 sekunder, som igjen medførte at hun ble henviset til 2. plassen.

Nordisk mester to ganger

Alle ble veldig opptatt av dette dramaet og syntes veldig synd på Gry. Hun reiste seg imidlertid ganske raskt og ble den første kvinnelige nordiske mester i skiskyting og erobret flere Norgesmesterskap. Hun gjentok bedriften og ble nordisk mester også i 1984. Dette var de to første nordiske mesterskap som ble arrangert for kvinner.

Første VM for damer ble arrangert i Chamonix i 1984. Her ble Gry nummer fem på sprinten, og hun tok sølv i stafett sammen med Sanna Grønli og Siw Bråthen. VM i 1985 ble arrangert i Egg i Sveits, og også her tok Gry sølv i stafett sammen med de samme damene.

Så kom dette med skøytingen (fritilten) inn i skiskytingen. Denne omstillingen klarte ikke Gry. Klarte er vel ikke helt riktig å si, for hun var vel kanskje allerede mett av sin unge og hektiske karriere. Hun valgte etterhvert jobb, barn og familie. Gry gir imidlertid helt klart uttrykk for at hun er veldig takknemlig og stolt av det hun var med på og hva det har betydd for henne i ettertid. Om hun ikke er klar over det selv, så vil hun alltid bli husket i idrettshistoriebøkene, som den første store kvinnelige skiskytter.

Gry ber selvfølgelig om at Jul i Nord-Odal hilser til idrettskamerater og venner i Nord-Odal og ønsker God Jul og Godt Nyttår!

Familiebilde fra 1993. Gry og Knut med barna Vegar, Kjersti og Marita (på Grys fang).

Marie Tannæs – kunstner med odalsrøtter

Marie Tannæs levde et langt og aktivt kunstnerliv. I mer enn 50 år, fra 1883 til 1934, stilte hun ut på Høstutstillingen nesten hvert år! Det er ikke mange som gjør henne det etter. Hun viste gjennom alle år sine troverdige landskaper, skapt med stor konsekvens, for et trofast publikum. Hun tilhørte den store generasjonen kunstnere som stod fram i 1880-årene, og realisme og friluftsmaleri dannet grunnlaget for å utforske østlandslandskapets mange aspekter.

Marie Tannæs ble født i Christiania den 19. mars 1854, men familierøttene var i Odalen. Faren, Arne Christophersen Tannæs, født i 1814, var fra gården Tannæs. Han ble cand. theol. i 1844 og hadde flere stillinger ved sosiale institusjoner i Christiania, som styrer ved guttehemmet Toftes Gave, lærer ved Botsfengslet og prest ved Akershus landsfengsel i 20 år. I 1876 ble han sogneprest i Våle i Vestfold, men døde bare tre år senere.

Moren het Marie Udnæs, og hennes far var gårdbruker på Brochmannshaugen, nå Vøienvolden, på Sagene. Marie Tannæs var mye hos besteforeldrene på Vøienvolden, og

tunet og husene der ble etter hvert et av hennes kjæreste motiver.

Ung kunstner

Men hun besøkte også ofte familien i Odalen, og det var en kunstner derfra som ble hennes første lærer. Carl Schøyen (1848-75), begavet landskapsmaler som døde bare 27 år gammel, skal ha oppmuntret og veiledet henne allerede fra hun var i 17-års alderen, da hun viste interesse og evner for kunstneryrket. I 1875 var hun hans elev i to måneder. Maleren Christian Wexelsen (1830-83) var en annen av Marie Tannæs velgjørere. Han var venn av faren, og veiledet henne periodevis fra 1876 til 1883.

Marie Tannæs.

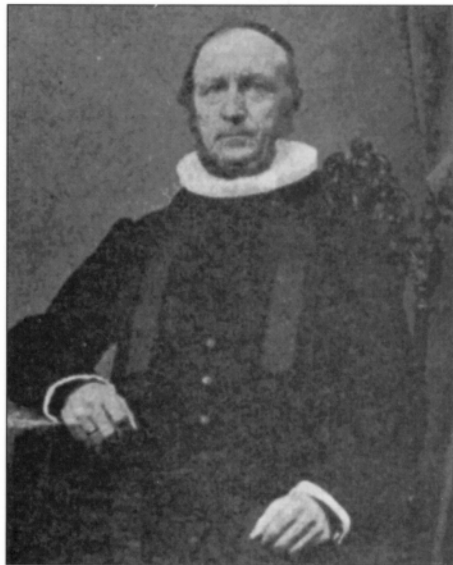
Av Anne Wichstrøm

Wexelsen og Carl Schøyen foretrakk begge å skildre østlandslandskapet og kan godt ha bidratt til å forme interessen for den samme motivkretsen hos Marie Tannæs.

Som 18-åring begynte Marie Tannæs på Den kongelige tegneskole og gikk der i to år. Tegneskolen var egentlig en skole for håndverkere, men underviste også vordene kunstnere i grunnleggende ferdigheter. Undervisningstilbudene i Christiania var ikke mange, og man benyttet seg av det som var for hånden. Man kunne være privatelev av etablerte kunstnere slik Marie var av Carl Schøyen og Christian Wexelsen.

Knud Bergsliens malerskole var ellers det beste tilbudet. Düsseldorferen Knud Bergslien (mest kjent for sitt maleri av birkebeineren som bringer den unge kong Håkon over fjellet) drev en godt besøkt malerskole, og hadde egen dameklasse. Det var

Maries far, Arne Christophersen Tannæs.

en selvfølge at menn og kvinner ikke kunne undervises sammen. Dameklassen til Bergslien var godt besøkt, som vi kan se av klassebildet derfra i 1875, der Marie sitter ytterst til venstre i annen rekke. Hun gikk bare på skolen dette ene året. Bergslien var portrett- og figurmaler og hadde vel ikke så mye å gi Marie, som allerede ser ut til å ha bestemt seg for landskapsmaleriet.

Vi kjenner knapt bilder fra Marie Tannæs' hånd fra studietiden i 1870-årene. En dyktig utført kopi, et vestlandslandskap fra 1878 er det eneste. Antakelig er det gjort etter et maleri av Wexelsen.

Tannæs' tidligste lærere – Schøyen, Wexelsen og Bergslien – var alle skolert i den nasjonalromatiske skole, som elever av Hans Gude og Adolpf Tidemand. Det betydde at de kunne ha et lett idylliserende forhold til naturgjengivelsen.

Men samtidig la de vekt på naturtro gjengivelse, og de to landskapsmalerne var begge åpne for et mer realistisk og direkte naturstudium. Dette la et grunnlag for Marie Tannæs, hun ble fortrolig med en slik måte og arbeide på og holdt fast ved det. I tiden omkring 1880 skjedde det så et generasjons-skifte i norsk kunst, som fikk store konsekvenser, både kunstnerisk og institusjonelt. Realismen erstattet romantikken; kunstnere som Christian Krogh, Frits Thaulow, Gerhard Munthe og Erik Werenskiold sto fram i første rekke. Ikke bare presenterte de og deres kolleger en ny kunst, men de insisterte også på at denne kunsten skulle være hjemlig, og fremstille norsk virke-

lighet. Virkeligheten var deres ideal, enten de malte landskap eller scener fra by og land. Og de forstod betydningen av å etablere norske malerskolen og utstillingssteder, skape et kunstmiljø i hjemlandet. Det er denne generasjonen Marie Tannæs hører til i, hun var jevnaldrende og fant seg kunstnerisk til rette. Tilhørigheten betydde at hun tidlig fant sin vei som realistisk landskapsmaler. Men hun var godt forberedt allerede gjennom studiene hos Schøyen og Wexelsen, og noe markant skille er det ikke snakk om, snarere en naturlig utvikling.

Bilder fra 1880-årene

I 1883 stilte Marie Tannæs ut of-

fentlig for første gang, på den andre Høstutstillingen. Høstutstillingen var de unge kunstnernes verk, en kunstnerjuryert utstilling som har beholdt sin posisjon i norsk kunsthiv like til våre dager.

Marie Tannæs fikk antatt to bilder, ved *Filipstadbugten* og *Malmøen*. Oslo Bymuseums bilde *Tyveholmen* fra 1883 kan være identisk med det første. I allefall må det være i slekt og viser hvor hun var nådd kunstnerisk på dette tidspunkt, 29 år gammel. Motivet er i tråd med realistenes idealer, det viser en side av bylivet, det fattigslige strøket med en enkel bebyggelse av små hus på Tjuvholmen ved Filipstad, rett ut for der hvor Aker Brygge nå ligger. Tvers over sundet

I 1896 malte Marie Tannæs dette bildet, «Senhøstes» med motiv fra Vøienvolden i Oslo. (Foto: J. Lathion, Nasjonalgalleriet)

ser vi Hovedøya. Bebyggelsen er ganske detaljert skildret. Men først og fremst er det været som preger bildet, den blygrå himmelen og den skitne snøen, en vinterlig stemning som gir bildet enn helhetsstemning og som er langt fra idyllisk.

Tannæs følte seg ennå ikke utlært, og i årene 1884-87 gikk hun på malerskole hos Christian Krohg og hans kolleger. Det ble undervist etter moderne parisisk mønster, der et av de viktigste prinsipper var at lærerne selv skulle stå og arbeide sammen med studentene. En annen nyvinning var at det ble undervist i akttaleri, som ellers var utelukket for kvinner. For Marie Tannæs, som har malt få figurbilder, var det nok viktigst å bli kjent med det nye friluftsmaleriet. Det å male bildene ute i det fri var en av de nye paroler i det realistiske maleriet. Det var en lærdom som hadde Paris som arnested, og som spredde seg raskt. Det innebar en nærhet til motivet, en friskhet i farge og en teknikk der detaljene ble underordnet en atmosfærisk helhet. Frits Thaulow, Gerhard Munthe og Erik Werenskiold var alle formidlere av et slikt maleri, og Marie Tannæs var en som tydelig fant seg hjemme i det.

Tannæs fortsatte å være en ivrig utstiller i 1880-årene, både i kunstforeningene og på Høstutstillingen. Hun malte bilder fra Gudbrandsdalen, Vestfold, Kragerø og Nordland. Hun var ofte på besøk hos slekt på Tannæs og Stormoen i Nord-Odal og malte bilder derfra. I 1889 malte hun dørfillinger på Stormoen, en av dem viser *Utsikt over Storsjøen*, med vannspeilet og det grønne landskapet i bredt

oppfattede former. Storsjøen er motiv også i andre bilder.

Men først og fremst var det traktene rundt Kristiania som fanget hennes interesse. I 1885 malte hun *Fra Bygdøy* (antakelig identisk med *Sko-vinteriør* som ble vist på Høstutstillingen i 1886). En sortkledd dame som skjærer seg mot solen med en parasoll, spaserer i løvskogen. Gresset er i ferd med å bli grønt, løvet har ennå ikke sprunget ut, bjerkestammene lyser hvite. Bildet er et eksempel på hennes stemningsfulle intime landskaper, et *paysage intime*, som har lang tradisjon i europeisk kunst.

Hun malte ute til alle årets tider, men vår og høst var hennes foretrukne årstider. Gråværsstemninger med bleke himler, flekker av gammel snø, eller nakne greiner med slør av nytt løv, rester av høstens gylne farger. Hun hadde et sikkert tak på den jevne belysningen, da lys og skygge ikke står skarpt mot hverandre, men preger naturen i duse og dempete fargeklanger og vare overganger. Men selv om stemningene er vare, er virkemidlene markerte. Kraftige penselstrøk og hyppig bruk av palettkniven hører med til hennes teknikk.

Et av hovedverkene fra 1880-årene er *Fra Hoff ved Skøyen* (1887). Det skildrer nøkternt og realistisk løvskogen om våren med den vide utsikten over Bestumkilen i indre Oslofjord. Hun har frigjort seg fra de litt pirkede detaljene, nå er det hele underordnet den helhetlige stemningen. Samtidig skjer det en utvikling fra de ganske små formatene til de større og den friheten det ga. Bildet ble antatt til Verdensutstillingen i Paris i

1889, der det oppnådde «hederlig omtale», en fjerdepremie i konkurransen. Interessant nok gjentok hun motivet til *Fra Hoff ved Skøyen, vinter* (1897). Det finnes også andre eksempler på at hun var trofast mot sine motiver. Hun kan ha fått ideen om å gjenta et landskapsmotiv under forskjellige årstider, klima- og lysforhold fra den franske impresjonisten Monet.

Fransk impresjonisme var nemlig en viktig inflytelse på det norske 1880-tallsmaleriet og smeltet sammen med friluftsmaleriet. Det er en impersjonisme oppfattet som kunstnerens umiddelbare holdning til motivet, som en enhetlig og sammenfattende form og en malerisk teknikk med fri penselføring og rene, små strøk uten fargeblanding på paletten. Den norske varianten er ikke den franske radikale impresjonismen, men de nye muligheter ble prøvd ut og fornyet maleriet for mange kunstnere, ikke minst for Marie Tannæs, uten at formsperimentene var særlig radikale.

Tannæs' møtte antakelig impresjonismen først på Kroghs malerskole, men vinteren 1888-89 tilbrakte hun selv i Paris og fikk anledning til å se det moderne maleriet med egne øyne. Tannæs reiste sammen med venninner, blant andre malerkollegaen Signe Scheel. De gikk på en av de store malerskolene, Académie Colarossi, som hadde egne dameklasser. Skolen tiltrakk seg store antall kvinner fra Europa og USA som ville lære seg faget. Den var ikke spesielt dyktig drevet, men studentene kom hvertfall i kontakt med kjente kunstnere som var leid inn for å veilede

dem. Nå var nok kunstnermiljøet og de mange kunstutstillingene vel så viktig som den konkrete undervisningen. Vi vet ikke noe om hva Marie Tannæs så og var opptatt av, men Paris var kunstens Mekka, og hun har sikkert sett både det mer salongfåhige maleriet og den moderne, radikale kunsten. I 1892 var hun igjen i Paris som elev av den svært berømte Puvis de Chavannes. Hans akademiske og klassiske symbolisme har neppe hatt direkte inflytelse på henne, men han kan ha påvirket henne i retning av å se helhetlig på motivet og omfatte det i én stemning.

Til tross for at hun gikk på mange malerskoler over en lang periode, fremholdt Marie Tannæs alltid selv at man ikke kan lære å bli kunstner, det var naturen selv som var hennes læremester. Likevel er hun selvsagt blitt skolert og påvirket av mange av sine berømte lærere. Werenskiold er blitt fremhevet som særlig viktig – hun gikk på kurs hos ham i 1891 – men også Gerhard Munthe og Frits Thaulow kan hun ha hatt nytte av å studere. Den kunstneren hun oftest er blitt sammenlignet med, er Jørgen Sørensen (1861-94), mest kjent for sine lyssterke vinterbilder og intense naturstudier. Den kjente kritikeren Jappe Niissen skrev i 1916 at det var Sørensen som hadde øvet størst innflytelse på Tannæs' vår- og høstbilder. «Slik hadde hun ikke kunnet male, uten at Jørgen Sørensen hadde gått foran hende og opladt hendes øine» (*Dagbladet* 7. mars 1916).

Tannæs og Sørensen tilhørte samme generasjon og hadde sikkert de samme kunstneriske idealer, men å

stille den ene foran den andre virker urimelig. De to kunstnerne debuterte på Høstutstillingen samme år – 1883, og de fikk begge «hederlig omtale» på Verdensutstillingen i 1889. Det kan nok være vanetenkning at kvinner er mindre selvstendige og kreative enn menn, ligger bak Jappe Nilssens utsagn. Liknende fordommer gjenfinnes hos ham – og andre kritikere – rett som det er.

Gjennom hele sitt lange kunstnerliv dyrket Marie Tannæs et maleri med en blanding av realisme og impresjonisme. Naturotroheten er et kjennetegn, et annet er det fullstendige fravær av dramatiske og ytre effekter. Noen vil kanskje si at det er lite utvikling i hennes kunst, men det stemmer heller ikke. I hvert fall kan man peke på en større frihet i den

Portrett av Marie Tannæs, malt av Signe Scheel. Maleriet tilhører Oslo Bymuseum.

maleriske fremgangsmåte, et bredere strøk og et helhetlig preg som resultat av studier og erfaringer i 1880 og tildelig på 1890-tallet.

Tunet på Vøienvolden

Etter 1890 viser den større maleriske friheten seg først og fremst i bildene fra tunet på Vøienvolden på Sagene i Kristiania. Det var her hun hadde tilbrakt mye tid hos besteforeldrene som barn. Senere arbeidet søsteren Anna her som lærer på en særskole. De tidligste bildene herfra er antakelig fra begynnelsen av 1890-årene, og hun fortsatte å male her fram mot 1920. At dette er bilder som står sentralt i hennes produksjon, viser det faktum at de største kunstmuseene i landet (Nasjonalgalleriet, Bergen Billedgalleri, Rogaland Kunstmuseum, Trøndelag Kunstgalleri) alle eier bilder med motiv fra det pittoreske tunet på Vøienvolden. Det første bildet vi kjenner, er Rogaland Kunstmuseums Gårdsinteriør fra 1893. Vøienvolden er en gammel gård i Maridalsveien ved Sagene. Rundt et vakkert og fredelig tun med løvtrær og dueslag ligger rødmalte hus, til bolig og drift, alle fra 1700- og 1800-tallet. Husene er omgitt av en stor og frodig hage. Hus og tun er så godt som uforandret den dag i dag, gården ligger der som en malerisk severdighet, åpent for besøkende. Anlegget er fredet og eies av Fortidsminneforeningen.

Sin vane tro unngår Marie Tannæs sommeren og de løvrige trærne, men maler tunet vår, høst og vinter. Hun lager serier med bilder, gjentar motivet til forskjellige årstider, og under

forskjellige lys- og klimatiske forhold. Hun har flyttet seg rundt på tunet, men har hatt en forkjærlighet for hovedhuset og den gamle drengestuen. Og bjerkestammene med sine nakne greiner, eventuelt med det siste høstløvet, er alltid med. Og svært ofte hønene, som holdt til på tunet. De er nærmest blitt et varemerke for kunstneren. Nærsynet på det lukkede gårdsrommet eller gårdsinteriøret som hun selv kalte det, gav variasjonsmuligheter nettopp i kraft av varierende lys- og værforhold. Det ga rike muligheter for valørenes spill og for den stoffligheten som var en styrke hos henne. Den gamle rødmalingen på veggene, de skinnende hvite bjerkestammene, hønenes spraglete fjærdrakt - det er til å ta og føle på. Som vanlig er det ikke de store faktorer. Det er det sette, helt uten symbolske overtoner som interesserte Marie Tannæs og som hun viste på sitt beste i bildene fra Vøienvolden.

Marie Tannæs var en flittig og regelmessig utstiller. Hun var blant dem som solgte best i kunstforeningene. Hun ble innkjøpt til utlodning hele 31 ganger mellom 1883 og 1919 i Kristiania og 24 ganger i Bergen mellom 1886 og 1923. Som en av de aller første kvinnelige malerne hadde hun sin første separatutstilling i Kristiania Kunstforening i 1894, og hun ble ofte tatt ut til å representere Norge på internasjonale kollektivutstillinger.

Vi har sett at hun fikk «hederlig omtale» i Paris 1889, og i 1900 ble hun igjen tatt ut til den norske paviljongen på den største av alle verdensutstillinger, i Paris 1900. I anledning av århundreskiftet satte den

vestlige verdens nasjoner hverandre stevne for å vise fram sine nyeste produkter innen industri, teknikk – og kunst, og for å beundre og lære av de andre landenes ypperste frembringelser. 48 millioner mennesker besøkte utstillingen. Norge stilte med en stor kontingent kunstnere, og Marie Tannæs var en av 11 kvinnelige malere. Hun oppnådde sin største ære, nemlig bronsemedalje for *Høstdag*, et bilde fra Vøienvolden (antakelig identisk med Nasjonalgalleriets *Senhøstes*).

Kvinne og kunstner

Marie Tannæs tilhører den første betydelige generasjonen av kvinnelige malere i Norge. Hun var samtidig med og venn av Harriet Backer, Kitty Kielland, Signe Scheel, Helga Ring Reusch og mange andre. Det gjaldt spesielle vilkår for de kvinnelige kunstnerne. Utdanningstilbudene var dårligere for dem, de hadde mindre adgang til offentlige stipend og de hadde vanskeligere for å hevde seg på utstillinger og på kunstmarkedene enn mannlige kolleger hadde. Til grunn for denne diskrimineringen lå det et dyptgående kjønnskilte i samfunnet. Det var én plass for menn, en annen for kvinner. Det mente man var et naturlig skille, begrundet i medfødte biologiske og psykologiske forskjeller. Menns og kvinners oppgaver i samfunnet var følgelig forskjellige. Grovt sett hørte menn til i den offentlige sfæren, mens kvinners plass var i den private, der deres fremste oppgaver var omsorg for hjem og familie. Dette gjaldt borger-skap og middelklasse, i de lavere so-

siale klasser bar kvinnene tunge bø-
rer både som utearbeidende og hjem-
me arbeidende. I 1880-årene skjedde
en gradvis endring; det ble åpnet mu-
ligheter for borgerskapets kvinner til
utdanning og yrke, men foreløpig på
svært få felter.

Å bli kunstner – profesjonell kunst-
ner – var en av mulighetene. Her var
det lagt et grunnlag i de kondisjon-
erte hjemmene, der jentene fikk opp-
læring i estetiske sysler, med tanke
på å gjøre livet vakkert og behagelig
for mann og barn i fremtiden. De
som hadde evner og interesse og li-
berale foreldre fikk kanskje lov til å
lære mer. Dermed var man igang og
kunne skritt for skritt begi seg ut på
kunstnerbanen. Det vil si - så lenge
man var ugift.

Ekteskap og kunstnerkarriere vis-
te seg å være svært vanskelig å kom-
binere, og svært få gjorde det. De
kvinnelige kunstnerne var med svært
få unntak ugifte og måtte slite med

holdningen til «gamle jomfruer»: de
hadde ikke oppfylt sitt naturlige mål,
å bli hustru og mor. I ytterliggående
tilfeller kunne kunsten deres bli opp-
fattet som et surrogat for det liv som
var deres egentlige bestemmelse, slik
som det ble sagt om Marie Tannæs:
«Naturen ude eier hendes hjerte. Den
forstaar hun; med den kan hun tale.
Hun er gift med den. Billedene er
hendes velskabte barn.» (*Kristian Haug
i Urd 15. mars 1924*).

Det hjalp å holde sammen. Både
praktisk og følelsesmessig var sam-
holdet mellom de ugifte kvinnelige
malerne viktig. Det var billigere og
hyggeligere å bo og reise sammen, i
par eller grupper. Marie Tannæs dro
på studiereiser omkring i landet og
til Paris med sine nærmeste vennin-
ner, Signe Scheel og Helga Ring
(Reusch), som også hørte til de frem-
ste av de kvinnelige malerne.

Vinteren 1897-98 oppholdt hun seg
i Italia med Signe Scheel og Kristine

Osbrua på Skarnes, malt av Marie Tannæs i 1881.

Reusch, Helgas svigerinne. Hun holdt også mye sammen med Marie Hau-ge. «De to Marie'r» var en del av kunstnerkolonien som malte Gudbrandsdalen om somrene fra 1890-årene av. De to var også blant de første kvinnene som fikk verv i kunstnerorganisasjonene. Harriet Backer og Kitty Kielland hadde gått foran, men Marie Tannæs hadde lang fartstid som styremedlem i Bildende Kunsteres Styre og i juryen for Høstutstillingen. I det daglige bodde Marie Tannæs sammen med den ugifte søsteren Anna. Etter hennes død oppholdt hun seg mye hos den andre søsteren, Ragnhild, som var gift i Danmark. Hun døde under et opphold der, den 20. februar 1939, 85 år gammel.

Et langt kunstnerliv

Marie Tannæs var aktiv som kunstner nesten fram til sin død. I senere år malte hun også i Italia og i Danmark, men motivene derfra synes hun å ha vært mindre fortrolig med, enn med østlandsmotivene. Kanskje var lysstyrken og den sommerlige frodigheten mindre egnet til å lokke fram

det beste i henne. Hun trivdes nok best med det nære og hjemlige.

Sine beste bilder malte hun fremdeles på Østlandet. Om vi sammenligner Blåveis, malt i 1919, med Fra Hoff ved Skøyen fra 1887 ser vi hvordan hun med 32 års mellomrom viser oss hvor intenst hun ennå er opp- tatt av å skildre naturen før de springer ut i full blomst, og at hennes evne til å skape intime og vare naturskildringer med et fritt male- risk foredrag langt fra var svekket.

Anne Wichstrøm, f. 1941, er professor i kunsthistorie ved Universitetet i Oslo.

Litteratur:

Fra realismen til impresjonismen. For- ord av Magne Malmanger.

Katalog. Galleri K 1989.

Norsk kunstnerleksikon.

Wichstrøm, Anne: Kvinner ved staffe- liet. Oslo (Universitetsforlaget) 1983.

Ny utgave september 1997: Kvinneliv, kunstnerliv. Oslo (Gyldendal) 1997.

Kunst i drengestua på Tannes

I 10 år har Ellen Henriksen på Tannes arrangert kunstutstillinger i drengestua. Det blir liksom ikke skikkelig sommer før vi har vært innom Tannes og opplevd årets kunstutstilling.

Drengestua er restaurert, det er stilig, rent og enkelt med hvite vegger. Helheten blir så vakker med bare hvitt. Her er et bredt spekter av flere kunstarter, håndarbeider, keramikk, skulpturer og billedkunst.

Ellen er ei kreativ dame som har fått full klaff med sine ideer. Det store arbeidet bak dette er det vel få som forstår, men hun har selv stor glede av det, og det er naturligvis det største. Nå i sommer var det 10-årsjubileum, og derfor var det naturlig med en utstilling av Marie Tannæs.

Ellen Henriksen sier hun har lært mye på de 10 årene hun har jobbet med utstillingene. Det må skaffes fakta og opplysninger om alt det en driver med, om hver enkelt kunstner og om arbeider som skal brukes. Men hun har fått mest gleder, og alle som vil stille ut sine ting er hyggelige og positive mennesker. De vil at andre skal oppleve den gleden de selv har fått gjennom kunsten. Livet er slik at sorg vil vi gjerne klare alene, men

Ellen Henriksen har arrangert kunstutstillinger i drengestua på Tannes i 10 år.

glede må vi dele med noen. Kunst er glede som gir ringvirkninger, som deles og vokser.

Ellen har arbeidet og fartet omkring i verden, som flyvertinne i flere år har hun lært mange kulturer å kjenne. Dette gir respekt for kontrastene i livet. Derfor sier hun at roen og stillheten på Tannes er så fin.

Utstillingene i drengestua skal være enkle og ekte, noe som alle setter pris på. Et år viste Ellen barnekunst, og de årene hun var lærer på Garvik skole var det naturlig å få barna til å være med, og det gjorde lykke.

Ellen tenker fremover og ser god fortsettelse i alt dette. Hun er glad for den store tilliten hun har møtt hos kunstrene, og det er en stor tillitserklæring. Mange kommer og ser utstillingene, antallet øker, og det setter hun stor pris på. Det gir inspirasjon til å fortsette!

Av Anna Bjørgan

Den underlige fiskeren på Storsjøen

For ca. 70 år siden kom det en norskamerikaner til Bergstuen i Knapper. Han het Karl Korbøl – (Kølbøl med tykke l-er, slik bygdefolket her i Nord-Odal uttalte navnet). Han var opprinnelig fra Korbøl i Hof i Solør, og hadde vært i Amerika i mange år. Nå slo han seg til hos sin søster Eli (1860-1941) og svogeren, kjøpmann Lars H. Bergstuen (1853-1936) som eide og drev «Krambua», som forretningen i dagligtale ble kalt. Den lå på den smale remsa mellom Tannåa og den gamle veien, litt nord for den nåværende forretningen.

Utpå vinteren kom et kraftig, langvarig mildvær, som tok hardt på snøen. Åa og Storsjøen ble gule av mye vann på isen. Så kom sterk, langvarig kulde, og det ble førsteklases skøyteis i lang tid.

Vi smågutta var mye på isen og gikk på skøyter når vi hadde tid. Ja, det hendte også at vi brukte skøytene til og fra skolen. Vi gikk åa ned på Storsjøen, og så østover til brygga, der rutebåten Storsjø lå fastfrossen i isen rett ned for skolen.

Så var det en ettermiddag vi hjemme fikk se noe merkelig nede på åa. Ei lita svart hytte kom glidende støtt

og sikkert nedover isen, og bak gikk en kar på skøyter og skjøv den foran seg. Deretter tok jeg skøytene og gikk ned til Storsjøen for å se nærmere på hytta, og hva den skulle brukes til. Kommet ned for Stormoen, fikk jeg se den utenfor Mo-lensa. Da jeg kom nærmere, så jeg en kar med barke-spade stå og hugge hull i isen. Jeg stoppet på litt avstand og så på hytta. Den var primitiv og enkelt laget, av tynne vedstrangler som reisverk, trukket over med tjærepapp, og stod på meier av to noe grovre vedstrangler sneiet av til fløg i begge ender. Da hullet var ferdig og rensset for issørpe, trakk mannen hytta over, tok ryggsekken, gikk inn og lukket døra. Jeg kjente de fleste som var å treffe på sjøen, men denne karen hadde jeg aldri sett før. Jeg forstod av hullet han hogg i isen at han fisket, og interessert som jeg var, holdt jeg nå og da øye med den svarte tjærepapphytta, mens jeg tok en lengere rundtur før jeg gikk tilbake.

Da kom han ut. Det var en eldre kar, med treskøyter, slik de fleste hadde på den tida. Men så høge fløg med så flotte kruseduller på toppene hadde jeg aldri sett før. Det var rene smiekunsten.

Vi kom på talefot, og jeg fikk høre at han het Karl Korbøl, og at han fisket. Ikke mindre interessert ble jeg da han fortalte at han nylig var kommet fra Amerika, hvor isfiske fra sli-

ke hytter var vanlig. Det kunne stå tett i tett med slike fiskehytter over grunnene på sjøene der. Jeg fikk komme inn og se hvordan det foregikk. Der inne var det nesten mørkt, men gjennom ishullet som var så stort at en godt kunne tatt opp vann med ei bøtte, så jeg bunnen klart og tydelig, selv om det var nokså dypt der. Det kom av at det var mørkt i hytta, forklarte han meg. Jo mørkere, desto bedre. Derfor ingen vinduer i hytta. Ved siden av hullet lå noen abbor og en stor fet lake. En kunne tatt all slags fisk.

Så viste han meg en fisk av tre, med blybeslag under buken, for at den skulle synke og holde seg på rett kjø i vannet. Snøret han styrte den med, var festet i ryggen, og med små napp i snøret, fikk han den til å foreta de bevegelsene han ønsket. Nå og da drysset han ei klype havregryn i hullet. Den sank langsomt og dinglende ned på bunnen. Ved siden av lå en slags klepp, laget av store fiskekroker, surret sammen med mesingtråd. «Der», hvisker han plutselig. En stor åbor kommer nysgjerrig glidende fram i hullet og stanser, tydelig opptatt av trefiskens underlige bevegelser. Så er kleppen der. Langsomt og forsiktig lar han den gli på plass. Krokene under abborens gjeller, et brårykk, og den er fanget.

Den svarte hytta lokket selvsagt til seg flere skøyteløpere, som begynte å gå rundt hytta med klaprende og fresende skøytesvinger. Da ble fiskeren sint, slengte opp døra, fór ut og bad dem forsvinne. De skremte fisken, som hørte godt gjennom isen. Han førte et gebrokkent og til dels

uforståelig språk, en rask blanding av amerikansk og norsk, ispedd en del solørdialekt. Det var vanskelig å forstå alt han sa, men av alle rare sprell og armbevegelser og den sterke ordstrømmen, var det lett å forstå at han var sint.

Snart forsvant guttene oppover åa. Jeg var flere ganger på besøk hos fiskeren i den vesle rare hytta. Men var det flere av oss i følge, holdt jeg meg vekk fra fiskeren. Mange av gutta var gjentatte ganger blitt jaget vekk, når de forsøkte seg.

Så kom snøvær i flere dager. Skøytene ble lagt vekk, og skiene tatt i bruk. En dag tok jeg en tur ned til sjøen for å se til fiskeren. Men det var nok for tungt å skyve med seg hytta i den dype snøen. Hytta stod trygt fortøyet i buskene på Stormosida, rett over for Lensestua (fløterkoia) der han brukte å ha den om natta, og når den ikke var i bruk.

Ut på vårparten kom atter en sterk og langvarig linning, etterfulgt av klarvær og kulde. En aften jeg hadde vært på «Snippen» og handlet, ble det kveld før jeg begynte på hjemveien. Været var fint, med strålende månelys, men bitende kald og sterk nordavind.

Ved den gamle Snippalåven, som lå like i veikanten der Mo-senteret er nå, snudde jeg meg og så utover sjøen, hvor det glittret så fint der måneskinnet spilte seg i den blanke isen. Men hva var dette? En lysende rød varme beveget seg vest på sjøen. Det blinket så rart hver gang den gled forbi furuene ytterst på Tittneset, og så ut som en stor brennende fakkell, der vinden raskt førte den utover isen.

I lysskjæret valt tykk, svart røk. Da forstod jeg det. Den brennende fakelen var fiskehytta hans Karl Korbøl! Jeg hadde en mistanke, og fikk siden bekreftet at den var riktig. Han hadde gjort seg uvenner med noen av guttene han hadde jagd vekk før på vinteren. Nå hadde de hevnet seg ved å skyve hytta ut på blankisen, og satt fyr på tjærepappen. Siden tenkte jeg ofte på at jeg skulle lage ei slik

hytte, og prøve denne fiskemåten, men det ble ikke slik. Jeg har holdt meg til pilk og stökrok under vinterfiske.

Nå er det jo lenge siden han gikk bort. Men treffer du en av de gamle som kjente ham, kan du kanskje enda få høre mange artige historier om norskamerikaneren, spilloppmakeren, fiskeren, og orginalen, Karl Korbøl.

Minner fra Størja og Størjebygda

Det er skrevet så mye historie om våre elver; om Glomma, Akerselva og mange andre. Om Størja er det nok ikke skrevet så mye. Den betyr ikke så mye for en som ikke er oppvokst der eller knapt nok vet hvor den ligger.

Størja er grenseelv mellom Nord-Odal og Sør-Odal og har sitt utløp på vannskillet nesten på grensen til Nes på Romerike mot Skogbygda, og begynner som en liten bekk ved Bemlemyra ca 300 m.o.h. Den har heller ikke så stor vanntilførsel fra de frodige slake skogsliene, men enkelte småbekker slutter seg til som Brennbekken som kommer nord fra Rauåslia.

Jeg vet ikke om navnet Kvernberg (eller Kvernberget som det het i gammel tid, har fått sitt navn av at det ble bygget en kvern der. Den ble drevet med vannhjul fra fossen. Jeg kan huske den ble revet før forrige verdenskrig. Det siste den ble brukt til var til frørenseri, altså rensing av grasfrø. Det var Julius Gjersås som var siste bruker av kvernhuset.

Dessuten var det en flishøvel lenger oppe i fossen. Der ble det laget takflis. Jeg har selv vært med å ta unna flishøvlen. Man hugget «flisraier», sa vi. Det måtte være av slank, kvistfri gran og kubbene skulle være

60 cm lange og 15 cm i diameter. Takflis var det mest brukte til taktekking i gamle dager. Den ble lagt i dobbelt lag for å bli helt tett. Da hus skulle tekkes med flis, var det ofte vanlig å ha «dømning». Granner og venner ble bedt for å få det raskt og billig utført. Betalinga var god mat og kanskje «noko attåt» om kvelden når tekkinga var ferdig.

Tilbake til Størja. Der hvor den ikke lenger renner raskt ligger den ved vanlig vannstand som en stille bekk. Den har til Bekkevold vært rennende i ca 3 km fra sitt utløp ca. 170 m.o.h. oppe i åsen. Herfra fortsetter Størja videre i ca 3 km før den munner ut i Bjelkervika i Saugnessjøen. Saugnessjøen står i forbindelse med Glomma. Som vel odølingene vet, ligger Storsjøen og Glomma på samme høyde, ca 130 m.o.h. der Oppstadåa forbinder Glomma og Storsjøen. Så når vannstanden i Glomma stiger, renner det vann fra Glomma inn i Storsjøen. «Åa går i nord» sier vi i bygda, og når vannstanden i Glomma synker renner det ut fra Storsjøen, «Åa går i syd».

Størja er i normal vannstand bare 8-10 m bred så det er, eller var, vanlig å legge 2-3 stk «tjue halvmeter» tømmerstokker til klopp som man kunne gå over på. Om våren når flommen kommer, stiger vannstanden 2-3 meter. Dette gjør at Størja som har ganske slake flater på begge sider,

får et langt annet utseende enn ved normal vannstand. Den blir da 15-20 ganger bredere enn vanlig.

På grunn av flommen, kan det ikke dyrkes korn langs Størja. Så her dyrkes mest enggras eller størr som egner seg best til smådyr som sau og geit. Om det er fra graset navnet Størja er kommet fra vet jeg ikke.

Ned til Størja har det blitt fraktet tømmer i århundrer. Flere tusen tyflter tømmer lå på to sider av Størja om våren. Tømmeret ble kjørt ned med hest. Skogeierne hadde sine bestemte velteplasser. Om vinteren kunne man høre hestebjellene ljome i åsene, når tømmerkjørerne kom. Det kunne ofte bli trangt om velteplass utpå senvinteren. da lå det dekket med tømmer oppover flatene så langt som man trodde vannet ville komme i vårflommen. Her ble tømmeret merket og målt. Når vårsola fikk smeltet snøen fra tømmeret, kunne man se tømmermålerne i ulveskinnsplaser, måle og stikke, og høre ropene 16-17 eller 18-20 og en halv, samtidig som man hørte klapping fra dem som slo på øksemerkene fra Borregård, Haneborg m.fl.

Da man f.eks. sto oppe ved Kvernberget og så utover Størjebygda langs med Størja, var det et vakkert syn og se flatene dekket med barket tømmer. Da flommen kom i mai måned var det fløternes tur. Hver tømmer-eier var ansvarlig for å få «ringet» inn sitt tømmer og få det fløtet ut til «ågapet». der hvor Oppstadåa renner ut i Saugnessjøen. Det var som regel faste fløterlag som påtok seg dette arbeidet. de som hadde mindre partier fløtet det ut selv.

Størjebygda kalles det, av merkkelige grunner, bare på den ene siden som hører til Nord-Odal (vestsiden). Selv om det ikke har noen direkte tilknytning til Størja, så kalles det Størjebygda helt nord til Hanor p.g.a. at Størjen poståpneri som ble benyttet så langt nord. Nei, da var det mer Størjebygd på østsiden, men der hører det til Oppstad pga. postadresser.

For oss som bodde på østsiden av Størja så måtte vi hente avisen i Bakken. Den ble kjørt med hest fra Skarnes til Sand. Jeg hentet «Ugens nytt» og «Dagens Nytt» mange ganger i Bakka.

Det var Per Sitterud som var den første jeg kan huske på posten, siden ble det Lars Holth, som var svigersønn til Per. Etter at bilene overtok, ble postruta forlenget til Sagstua i Sand. De som overtok da, var sønnene til Lars Holth. Nå er det omgjort til postnummer Skarnes like til Hanor.

Bygdene Størjen og Oppstad har vært bebodd i uminnelige tider, og de hadde hver sin skolekrets, Bjelker i Nord-Odal og Farseth i Sør-Odal. Skoleveien var ofte lang, som fra Auliser ca fire km til Farseth skole, likeså fra Ringås og Engene. Om vinteren på ubrøytet vei i 30 kuldegrader var det nok ekstra langt. Nå er det blitt sentralisert som det heter. Barna blir hentet ved døra og kjørt hjem etter endt skoledag. Både Bjelker og Farseth skole er nedlagt.

I min oppvekst var det dyr på alle gårder og plasser. Hvis de hadde en liten jordflekk så hadde de gjerne ku, gris og høner. Nå finnes det ikke ku,

tror jeg, fra Skarnes til Sand, heller ikke en sau eller ei høne. Griser er det visstnok noen som har, men da drives det som forretning i større stil med fra 50-60 dyr til flere hundre.

Det er ingen som lenger benytter skogsbeitet, så det er heller ikke lenger noen gjerdeplikt mot utmark som før. All seterdrift er nedlagt. Det hørte jo seter til de fleste gårder. Jeg har selv vært på setra og fått rømmekolle i Nysetra som hørte til Trosviken. Det var i 1921 jeg var med Karsten Trosvik i Nysetra for der lå hans bestemor Gorine Trosvik og hadde med seg tjenestejenta Thea Trulsholen.

Tilbake til Størja igjen. Som fiskeelv har Størja hatt stor betydning for oss på begge sider av åa. Helt fra tidlig om våren, med en gang isen var gått, satte vi lakesnører langs med Størja. Det vil si vi hadde en snor på 3-4 m med en krok i enden og til agn brukte vi mark eller fleskesvor. Når bjørkelauvet var så stort som et museøre, var vi borte på Stormyra og fant oss en «bjørkespauve» («ei slank bjørk på ca 3 m) til fiskestang. Hvis vi ikke hadde noe snøre, måtte vi reise til H.M. Hansen på Skjulstad og kjøpe et snøre til 15 øre og en krok til 2 øre. Siden, da vi ble større, fikk vi fiskegarn og kunne ta masse fisk som kom godt med til middagsmat.

Det var også sangkor i Størjebygd. Størjen blandede kor «hvor medlemmer tegnes fra sjø og fra land, i fra Mo til Sand» sto det i avisa. Til dirigenter hadde vi Nell Gravli og Hans Brenna. Vi hadde våre sangøvelser på Songborg eller på forskjellige steder på gårdene hvor de stillte

plass til rådighet.

Av fremkomstmidler var det ikke mange, det var å gå de 3-4 km til lokalene, for det var få som hadde sykler. Da vi gikk hjem kunne vi ofte være 20-30 stk. i følget som pratet, sang og fortalte skrøner. Enkelte forelskede par kunne stikke ifra følget for å kunne være for seg selv.

Bilene kom til Odalen etter første verdenskrig. Jeg kan huske den første bilen jeg så kjørte i Størjebygda. Jeg tror det var i 1922, samme året som vi fikk elektrisk lys til bygda. Før var det jo parafinlamper og lykter. Under første verdenskrig var det rasjonering på parafin, så man måtte bruke støpte lys eller fakler. Jeg kan huske vi skrapte ut av kålrot, som ble fylt med talg og satte i en veke. Vinterkveldene ble mørke og lange, så det var hyggelig å ha foreldre eller besteforeldre som kunne ta oss på fanget og fortelle eventyr.

Det har alltid vært godt vennskap mellom øst- og vest siden av Størja av naturlige grunner. «Man skal ikke gå over bekken etter vann» heter det, men dette har blitt gjort i mange generasjoner. Det hendte i blant at «Størjebydningsgutta» var blitt sjalu på oss fra østsiden fordi vi tok jentene fra dem. Men jeg kan bare huske en gang at en løp etter oss over Størja igjen, men han kom neste dag og ba om unnskyldning. Han skjønte nok at det ikke nyttet å jage frierne.

På samme måte som meg, hadde også begge mine besteforeldre sine koner fra Størjebygda. Farfar fra Luker og morfar fra Søndre Sutterud. Men det kom også gutter fra Størjebygda vest og fikk sine koner fra øst-

siden som f.eks. begge gutta på Krog-srudgårdene hadde sine koner fra Brynjulfsrud. På denne måten ble det slektskap og bedningslag gjensidig over Størja.

Når «Størja var stor» som vi sa, altså når det var flom, var det penest langsmed vannet på begge sider. Vi satte ut fiskegarn om kvelden, som vi tok opp neste morgen. Etter at vi hadde satt ut garn, ble det ofte en ekstra rotur med jentene som kunne vare til ut i de små timer. Vi fikk ofte høre at de sammenliknet oss med endene som parret seg i vannet.

Forsamlingslokaler hadde vi felles. Størjebygdas skytterlag bygget lokalitet Songborg på tomt av N. Saugnes. Det hadde flere byggetrinn, men ble innviet i 1926.

Myrvang ble bygget av arbeiderlaget, noe før Bøndernes hus på Opp-

stad, som ble bygget av bøndene på Oppstadbakken. Dette var stedene hvor vi treftes til samvær, lek og dans. Til musikk var det som regel bare trekkspill, senere ble det utvidet med fele. To mann spilte hele natta for en tikrone hver. Hvis noen ville danse lenger, gikk man rundt med hatten og samlet inn penger. 25-50 øre ga de fleste, og det ble en femkroning til hver av spillemennene, så de spilte en time eller to ekstra. Var danserne enda ikke fornøyd av dansingen, så spilte Alf Velten harmonikk på Songborg og Myrvang så lenge det var dansepar på gulvet!

Nå er både Songborg og Myrvang revet for mange år siden. Skal ungdommen på fest nå, reiser de med bil til Kongsvinger, Eidsvoll eller Årnes, for avstander har ikke lenger noe å si når man har bil.

Jul blant maya-indianere i Guatemala

Jeg våkner grytidlig og hutrer i soveposen. Morgentåken har presset seg vei gjennom teltduken. Utenfor er det grålysning og jeg blir liggende å kjenne på nattens dramatiske begivenheter.

Skytingen hadde startet rett etter at alle hadde gått til ro i går kveld. Inne i de store skogene et sted var de militære tydeligvis i kamp med geriljaen. Det smatret og smalt i timesvis, men lyden av helikopterne som fløy fram og tilbake over oss var nok det mest skremmende. Jeg gløttet så vidt på teltduken og lurte en stund på om jeg skulle «rømme» ned til Juan og Angelina, den nærmeste familien. Søke trøst hos dem jeg var på vakt for her i Vera Cruz. Ikke et lys, ikke en lyd i leiren. Til og med hundene holdt pusten. Bare den enorme stjernehimmelen over oss. Jeg, et støvgrann på jorden, «alene» under melkeveien, med 1400 hjemvendte flyktinger noen steinkast unna. Hva hadde jeg gitt meg i kast med? Ingen radiokontakt med utenverden var mulig å oppnå før neste morgen klokka 07.00!

Nattesøvnen hadde altså mildt sagt vært dårlig, men nå var det helt andre lyder i luften enn de som holdt meg våken i natt. Da den buldrende

Gode venner på besøk.

maiskverna endelig hadde stilnet var det hanenes, hundenes og de klappende hendenes tur. Mellom kvinnehendene blir tortillas (maislomper) til frokosten forberedt. De klappes tynne og runde og stekes på et oppned kjelelokk over åpen ild. Og røyken fra de mange bålene blander seg med morgendisen.

Når jeg kravler meg ut av teltet er livet, både i leiren og i naturen omkring, i full gang. Sola er ennå ikke kommet seg helt ut av dynene, men i det svake morgenlyset nyter jeg synet av den lett beslørede regnsko-

Av Jorun Lindblad

gen. I bagrunnen skimtes fjellene mot Huehuetenango.

Det er julaften og her må bades og pyntes må vite, men først skal radioen åpnes og rapport om nattens hendelser sendes ned til Dona Silvia ved UNHCRs (FNs Høykommissær for Flyktnings) regionkontor i Cantabal. Kontoret er knappe mila unna, men veien dit må vi ikke kjøre etter mørkets frembrudd og den er så elendig at kjøretida beregnes til minst 1° time med firehjulstrukkit bil. Jeg får beskjed om at hun og kollega Martin kommer opp for å feire jul med meg. I ren glede blir medbragte røde hjerter hengt opp i stakkene rundt matplassen, mens jeg nynner julesanger. Capitan, valpen som kom flyttende og bestemte seg for å ha meg til matmor, hopper rundt meg og forstår visst at dagen er spesiell. Her skal det bli jul!

Lille Manuela, snart sju, kommer som vanlig med tortillas fra mamma og vi to drikker te og koser oss. Hun setter store øyne på julepynten min og følger undrende med på historien om jula. Hun har det litt travelt i dag. Skal fortelle til mamma. Snart dukker nok flere små og store venner opp for å se.

Livet i leiren går sin gang også denne dagen. Kvinnene vandrer til elva for å vaske, mennene med sine machetes (jungelkniver) drar til skogs for å sanke ved og barna møter opp i den provisoriske skolen. Jeg går på besøk, med Capitan i helene, for å lytte til alle som forteller meg om hvor redde de var om natten. De har opplevet det før, med katastrofale følger. Det er ikke for ingenting de var flyktninger i Mexico i mer enn 10 år! Nå er de på vei hjem, men til hva?

De var blitt lovet å få tilbake lands-

Jorunn og Manuela har det trivelig sammen!

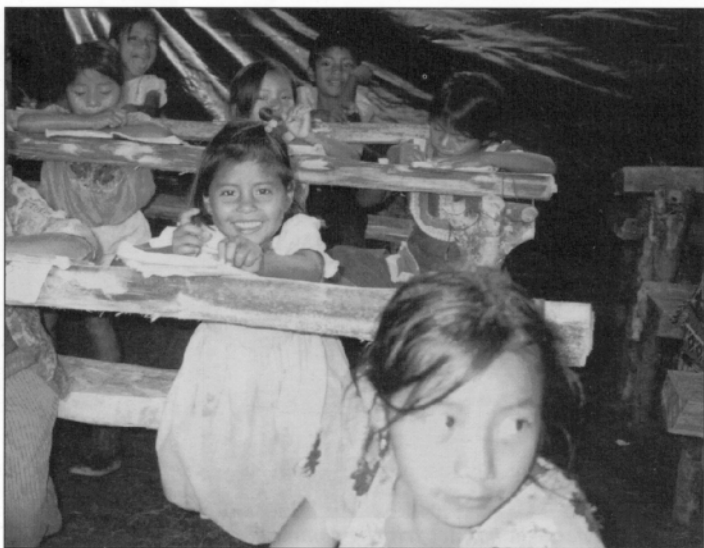
byene sine, men de militære holder dem fremdeles med påskudd om at de må verne indianerne for geriljaen. Indianerne er ikke interesserte verken i gerilja eller i de militære. De ville leve sitt liv i fred, dyrke sin mais og la sine barn vokse opp i et trygt hjem i sitt eget land. Jeg forsøker å berolige dem med at nå følger verden med. Deres egen Rigoberta Menchu har gjort deres skjebne kjent og hun har fått Fredsprisen for det. Ingen skal mer gjøre dem noe vondt! «Hvem er du som kan love det?» De tviler på mine forsikringer.

Men – mot ettermiddagen kommer julen også til leiren i Vera Cruz. Kvinnene lager festmaten «tamales» (maismasse blandet med fett eller kjøtt hvis de har, sterkt kryddret, pakket inn i bananblader og kokt). Duftene bølger ut av alle skur.

Jeg har fått kollegavennene på besøk og vi hygger oss med Dona Silvias medbragte julegryte, mens vi forteller hverandre om hvordan vi pleier

å feire jul der hjemme. Vi belager oss nok på en litt trist julaften, langt vekk fra våre som vi er alle tre. Heldigvis skal vi få annet å gjøre enn å henge med hodet. Så snart det er riktig kveld, blir vi hentet for å være med på «dansen». Mange har samlet seg midt i veikrysset der de fleste står og ser på, mens en del beveger seg rundt til dansetakter fra en kassettspiller. Det er ikke lett å skjelne musikken fra snakk og skrik, og naturens øredøvende nattelyder. Vi får inntrykk av at dansen ikke behøver musikk, rytmene kommer innenfra.

Høydepunktet i julefeiringen er den enkle midnattsmessen som blir holdt under stjernehimmelen. Ingen orgelmusikk og ingen høytaler, men budskapet nådde fram. Helikopterne sto på bakken og alle våpen var lagt ned for noen timer. Opplevelsen vil stå som et evig minne for alle oss som fikk dele den. Aldri så jeg en høyere nattehimmel og aldri så jeg klarere stjerner enn i denne julenatt.

Fra skolen.

Nord-Odal lotteforening – en saga blott

Vi går tilbake til tida omkring 1950. Den gang ble det stiftet en lotteforening i Nord-Odal, sterkt påvirket av den 2. verdenskrig og dens ettervirkninger. Foreningens første møte ble holdt 10. november 1948. Vi var da 19 medlemmer, og ti år senere var vi 52. Foreningen ble tilsluttet Norske kvinners lotteforbund, med kronprinsesse Märtha som sin høye beskytter. Lederen i forbundet, Trine Ørner, uttalte en gang: «Et sterkt forsvar er det beste vern».

Det var om å gjøre å holde alle hjulene i gang i samfunnsmaskineriet; i industri, landbruk, transport og den offentlige administrasjon. Det var en ære å få være med, følte vi. Lottenes arbeid var frivillig. Ingen fikk betaling for sin innsats, og vi måtte betale uniformene selv. Dessuten var det en del utgifter i arbeidet, særlig før og under heimevernsøvelser. Det var nok å gjøre både i samband og sanitet.

For å bli dyktige nok i arbeidet, hadde lottene mange kurs. Hvert var på ca. 60 timer, og alt foregikk på kveldstid. Det var kurs i lottekunnskap, hvor vi blant annet lærte om forsvarets oppbygging, forpleinings-

kurs, sanitetskurs, produksjonskurs m.m.

Lottene hadde forsvarets sympati og ble uunnværlige, men vi hadde likevel ingen økonomisk støtte fra det offentlige. Inntekter skaffet vi ved messer, basarer, merkesalg og kontingent.

Lottene skulle ikke inn i aktiv kamp-tjeneste, men i de bakre rekker er det mange oppgaver der kvinner kan erstatte menn. En kommandosjef har uttalt: «Lottene yter praktisk talt hver dag i året landets forsvar store tjenester og utfører arbeid av stor verdi. De er utrolig effektive og har et strålende humør, som virker oppløftende på oss i vårt arbeid.»

Det første styret i Nord-Odal lotteforening besto av Magnhild Lien, som var formann i seks år, Bjørg Trøften, Vera Haug-Ellingsrud, Signe Gravli og Goro Haug Thesen. Et senere styre hadde denne sammensetningen: formann Mathilde Hjortdal Ødegård, nestformann Magnhild Lien, sekretær og kasserer Gunvor Haugsmoen, områdelotter Åse Åbråten Finstad og Bjørg Gravli. Varamenn var Eva Hagen, Alfild Holtet og Anna Verket, forpleiningsledere: Snefrid Kjølstad og Signe Gravli, materialforvaltere: Kaja Svarverud og Eva Hagen, revisorer: Anna Møller Sætre og Bjørg Trøften.

Lottene var med på heimevernets øvelse «Vorma». Den var svært vel-

Av Alfild Holtet

lykket og ble omtalt i aviser. På Vonheim i Mo ble HV-mannskapene som kom fra Bjørklangen ble tatt i mot av lottene med betasuppe og rundstykker. Neste dag fulgte lottene med over til Sand, hvor øvelsene fortsatte ved et område nord for Trøften. Mat ble kjørt til soldater som ikke kunne forlate sin post. Øvelsen var slitsom og lærerik. I dagbøker er det notert: Lottene overnattet på Trøften, hvor de lå i himmelsenger om natta. Det sier litt om at vi ble hjertelig mottatt her, og hvor vi ellers kom.

Under en annen større heimevernsøvelse deltok 100 mann som var forlagt på Solvang og Knekkerud. Noen lå også i telt. Øvelsen var lagt til skogen omkring, og idrettsplassen ble også benyttet til øvelser. HV holdt maten selv, men lottene serverte middag. Øvelsen varte i åtte dager, en

av de lengste som noen gang er holdt, og den var slitsom.

Lottenes oppgaver var mange og allsidige. Noen tok vi inn penger på, men slett ikke alle. Vi var dristige, frekke og flinke! En av oss nevnte at vi burde ha en brakke som vi kunne ta med på øvelser. Den skulle være utstyrt med alt som trengtes i felten, f.eks. sykebære, ulltepper og fullt utstyrt feltkjøkken.

Vi fikk i oppdrag av HV å strikke 123 par votter, og det ble satt i gang innsamling av ull og garn. Rokker surret, og strikkepinner klirret. Det ble votter ganske raskt. Møtene gikk på omgang, bevertningen likeså. Det trivielle ble forenet med det sosiale. En gang ba NLF om 10 julepakker fra hver forening. Fra Nord-Odal kom det inn 17.

Ved forpleining av HV gjennom 10

Fra lotteforeningens julemesse i 1954.

år er det notert 4059 arbeidstimer. Også ved Glåmdal Sangerlags stevne var lottene til god hjelp. 22 lotter arbeidet sammenhengende i 20 timer, med middag til 200 sangere og kaffesalg til publikum. En gang kokte vi middag til 120 eldre på utflukt. Da skytterlaget hadde øvelser, var lotteforeningen på banen med kantine-salg, og det ga penger i kassa. I fem år hadde vi julemesse, og det ble mange og lange arbeidskvelder.

I mange år hadde lotteforeningen også kaffesalg da Sivilforsvaret hadde øvelser. Fra Hedmark/Oppland fjernhjelpkolonne fikk vi hyggelig takkeskriv, og det ble arrangert en festlig tilstelning for oss med taler, blomster og gaver som takk for hjelp gjennom mange år.

Den 19. november 1959 hadde vi en stor fest på Sivilforsvaret med mange gjester fra HV, fra forbundet, formenn i bygdas foreninger og lot-

tene. Her var det festtaler, gaver, teleggram og og et festlig bordlag.

Dette er bare noen få glimt fra lotteforeningen som en gang var. Men tidene forandret seg, og interessen ble borte. Det er visstnok lotteforeninger andre steder i landet, men mange er blitt nedlagt. Vi har overdratt våre ting til saniteten i Nord-Odal, nærmere bestemt Kvinner Frivillig Beredskap, som fører vår sak videre. Slik er det bare. I årenes løp har noen falt fra, og vi som lever er blitt noen år eldre.

Styret de siste årene besto av formann Anna Møller Sætre, Kristine Alsberg Haug, Åse Finstad, Kari Bråten, Siv Diseth og Alfild Holtet.

Nå er det hele lagt ned, og Nord-Odal lotteforening er en saga blott. Det var en innholdsrik og arbeidsom tid på godt og vondt, så lenge det varte.

En liten hverdagshistorie fra en svunnen tid

Det ble mange turer ned den bratte kjellertrappa i kammerset for ho mor etterhvert, med fløteskvetten etter separeringen eller avsilingen av mjølka, før det virkelig tok til å monne noe i den store brune leirkrukka. Der stod den trygt slik at ingen skulle sneie borti den.

Endelig, da krukka ble full og inga mus hadde «forvillet» seg oppi og spolert den dyrebare rømmen, var det tid for å kinne smør.

Jeg husker en gang da krukka var på god vei til å bli full, kom mor opp fra kjelleren meget fortvilet. I hale-tippen bar hun ei diger mus innklint av rømme. Enda krukka var tildekket, hadde den klart å finne veien til den ettertraktede og feite rømmen. Det var da katta ble stengt nede i kjelleren for en stund, for å ta unna det som musefellene ikke hadde klart.

Så var det å starte på nytt med den nitidige oppsparingen av rømme. Det ble jo ikke så store mengder fløte om gangen fra et par mjølkekyr.

Kinna fikk vi unga være med å dra. Den hadde et lite drivverk med en sveiv på som vi dro «kjinna» rundt med. På ei faststående stang på verket, ble den store blanke beholderen som rømmen ble helt oppi, tred ned-på, og drevet rundt via en tannkrans i bunnen. Helt på toppen av stanga, ble det så festet et buet skjær. Det

var dette skjæret som egentlig gjorde at smørpartiklene ble skilt ut fra den surrende rømmen. Med en slik innretning laget vi altså smør.

Det ble god fart på kinna når vi sveivet i gang. Heldigvis var det lokk på den, for rømmen gjorde store kast på seg der inne. Lokket kunne faktisk sprette av, hvis det ikke var satt skikkelig på plass. En gang husker jeg at dette skjedde. En av oss unga hang i sveiva, og var nok «synderen» dengang. Lokket for som et lyn avgårde og spratt vegg imellom, og dekorerte både vegger og tak med rømme, noe som vi unga ikke akkurat tok så tungt og forsynte oss raskt, og med stor iver, av den kjempegode rømmen på veggene.

Men ho mor var jo selvfølgelig ikke så blid for dette, og siden passet hun ekstra nøyepå at slikt ikke kunne skje igjen, og at vi heller ikke måtte sveive for fort. Slikt måtte ikke skje med den dyrebare rømmen.

At denne rømmen var svært så fristende for noen og enhver, var en av brødrene mine vitne til en gang han var på Søstua på Knapper og moret seg sammen med gutta der. De kom over ei rømmekrukke der i den tusmørke matboden, og fristelsen ble altfor stor. En finger ble stukket djupt ned i den for å nå herligheten. «Pottittmjøl,» sa'n Krestian.

Vi unga sveivet og sveivet, for det kunne gå langt innpå timen før det

endelig begynte å bli smør. Vi måtte bytte på med å sveive mange ganger, mens mor stadig hadde et øye med oss og kontrollerte at vi holdt riktig hastighet. Selv om dette kunne være en riktig så strevsom jobb for oss mindre, så var det allikevel så morosamt å få være med å hjelpe til å kinne og ventet stadig spent på at det skulle begynne å klumpe seg til smør i kinna.

Om resultatet skulle bli godt, var det meget viktig at rømmen som ble brukt var passe kjølig. For var den ikke det, kunne det lett ende opp med varmkinne smør som ble knudret og lite smidig.

Mesteparten av tiden gikk kinna jevnt og fint rundt, helt til det begynte å bli smør mot slutten. Da begynte det å skvelpe og rykke i den så

kraftig, at det ble altfor tungt for oss unga å dra, og mor måtte overta.

Smøret tok mor over i et lite tretrau og bearbeidet det med kaldt vann, og formet det til en glatt og fin stor smørklatt. Og vi unga var litt stolte over å ha vært med på å lage den.

En liten del av dette gylne, fine smøret ble skilt fra og saltet til eget bruk. Resten ble solgt på Samvirkelaget. Disse smørpengene var mors egen kjærkomne inntekt som hun kunne forvalte akkurat slik hun selv ville.

Til vanlig var det margarin på kuskiva vår, men ved spesielle anledninger som for eksempel når det var gjester ved matbordet, kom hems møret fram. Og i jula. Kan en tenke seg noe bedre en hemlaga smør på julelefsa?! Hm! Hm!

Kildal – bedehus og samlingssted i Fjell

Kildal bedehus var en gave fra brødrene Erik og Amund Njust i 1892. Stedet skulle brukes til kristelig virksomhet i Nordre Odalen. Arnolda Sæther og Rønnaug Trøseid (født Sandberg) vet det meste om Kildal. De to har vanket der fra barnsbein av – begge vokste opp i Fjeld skolekrets og var naboer av Kildal.

Arnolda bodde også på Kildal under krigen, og hun husker det var blendingsgardiner for alle de store vinduene i hele huset. I første etasje var det to leiligheter Den største hørte til pedellen, eller vaktmesteren, og den andre ble leid ut. I andre etasje var det storsal, lillesal og en leilighet som ble utleid. Helt på toppen, i tredje etasje, ble det innredet rom til predikantene, men etter en tid bodde predikantene sammen med pedellfamilien.

Den første tiden foregikk all servering i første etasje på grunn av plassmangel da det kom så mye folk på festene. Pedellen hadde ansvaret for fyring, vasking, kaffekoking og all julekakebaking og ellers alt som blei servert.

Her var det stor virksomhet. Det var søndagskole, barneforeningen Martha, ungdoms-forening og Strand-

Arnolda Sæther har mange hyggelige minner fra Kildal.

misjon for eldre, den startet klokka 16. Hver høst ble det holdt stor høsttakkefest, da kom folk med gaver, frukt, poteter, bær og grønnsaker fra fjern og nær. Det kom alltid pene blomster til pynting. Mandagen etter var det auksjon av gavene, da ble det masse penger i kassa. Ellers ble det holdt juletreffester og basarer. Sommerens høydepunkt var et stort stevne, og da kom det folk fra Oppstad, Bruvoll, Sand, Knapper og Slåstad. Det kunne komme venner helt fra Nes på Romerike. Den gang gikk folk milevis på beina. Som oftest hadde mange musikkinstrumenter med seg. Det koselige var at mange gikk i følge, det kom flokker.

Av Anna Bjørgan

«Vaskardømning» på Kildal i 1908. Fra venstre Anna Kolstad, Marie Myrer, Minni Myhrer, Anne Granerud, Inger Fjeld, Sina Rogstad og Maren Kolstad. (Fra Nord-Odal Bygdebok, bind III)

Kildal hadde fast sangkor og musikklag. Leder var C.A. Jernberg, som var med i mange år. Under krigen kom det svenskepakker, og da var det utdeling av mat og klær på storsalen. En tid var det framhaldsskole, og i tjueåra var det postkontor i huset. Både under og etter krigen ble det holdt store ungdomsleirer, og da var det telt på hele eiendommen.

På grunn av dårlig økonomi ble Kildal bedehus solgt til Norsk Misjonsamband i 1954. I 1978 ble det igjen nye eiere, da Edel og Aage Sæther kjøpte stedet. De har restaurert hele huset. Familien Sæther har tatt godt vare på stedet, og den gamle prekestolen står i en av stuene,

ombygd til et nydelig, stort skap. Dette arbeidet er utført av Kjell Haugen. Kildal er et vakkert sted med flott utsikt over Storsjøen.

Gode minner

Arnolda har så mange lyse minner fra Kildal. – Det var mitt andre hjem, sier hun.

– Vi var med i all virksomhet, barneforening, ungdomsforening og sangkor. Vi var så glad i å gå i min ungdom, og vi gikk til Tjernet, Størjen og Bruvoll, og vi gikk over skogen til Drøsrud, mange i følge. Det var mange ungdommer hjemme i nærmiljøet da, og det var mye sang og musikk Vi hadde enkle små gleder,

men det var nok for oss. Jeg husker juletefestene og alle fine samvær i jula. Det ble bakt store gode julekaker, stekt i dobbelovn, store, fulle brett, og vafler med sukker på. Jeg blir glad når jeg tenker på all hugge vi hadde på Kildal, sier Arnolda til slutt.

Det ble en hyggelig prat med Rønnaug og Arnolda, om samværet mellom mennesker. Hele menneskelivet er en reise og et møte med mange på veien. Det gjelder at vi finner ut at vi kan reise i sammen, være hverandre til hjelp og støtte, da blir reisen god.

Kildal slik bygningen så ut i 1978. Bildet er tatt fra sør.

Kildal i dag, sett fra nord.

Dramatisk flukt for vesle Tove under krigen

Jul i Nord-Odal har i alle år-ganger hatt stoff fra krigens dager. Denne gangen skal vi fortelle ei historie om ei lite jente med navnet Tove Strand. Bare seks måneder gammel ble Tove smuglet fra Norge til Sverige våren 1945.

I dag er Tove Strand blitt 52 år gammel og bærer navnet Tove Kirkenær. I Nord-Odal er Tove kjent for strikking, garn, mønster, hesteoppdrett, bingo og sin gode latter. Det er nok få som forbinder henne med noe dramatikk fra krigen.

Brede Larsen i Austvatn har vært kilden til at Jul i Nord-Odal kom på sporet til denne historien, som er omtalt i ei svensk bok og svenske aviser.

Toves foreldre, Elfrida og Otto Strand, bodde under krigen i Elisenbergveien 3 i Oslo. I august 1944 fikk de ei datter som ble døpt Tove.

På slutten av krigen, nærmere bestemt den 10. februar 1945, gikk det ikke likere enn at Otto og Elfrida måtte flykte fra Norge. Det var hjemmefronten som bisto de ovennevnte med flere å flykte fra Oslo og østover til grensen over Sverige. 2 døgn tok den skituren/flukten. Da de endelig kom fram til Tøcksmark i Sverige henvendte Otto seg til flyktningeløsene og sa: «Vår seks måneder gam-

le datter oppholder seg hos svigermor i Lisenbergsveien 3 i Oslo. Har dere noen muligheter til å redde henne?»

Grunnen til at Otto og Elfrida måtte flykte var at de under krigen hadde distribuert antinazistiske flygeblad og fått tyskernes mistanke på seg. Vinteren 1945 begynte det å brenne under tyskernes føtter, noe som gjorde at tyskerne gikk enda hardere til verks mot nordmennene.

Den 9. februar i 1945 fikk Otto og Elfrida beskjed om at de måtte komme seg unna. Flukten var det «gutta på skauen» som ordnet. De fikk beskjed om kvelden den 9. februar om at de måtte være klare neste morgen. Vesle Tove på 6 mnd. kunne de ikke ta med seg. Det var altfor risikabelt. Til tross for Elfridas tårer måtte hun bli igjen hos mormor.

Om morgenen den 10. februar reiste Otto med tog fra Østbanen til Ski. Elfrida tok bussen fra Ankertorget til Tomter i Østfold, mens Otto måtte gå på ski fra Ski til Tomter. Der møttes de ved 12-tiden ved ei hytte. På hytta var det samlet en ca. 20 flyktninger, herav tre tyske desertører. Flyktningeløsene som skulle lede dem i sikkerhet var fra 17 år og oppover. De var utstyrt med maskinpistoler.

Flyktningeruten til Sverige var på 8 mil. Den skulle tilbakelegges på ski. Mange av flyktningene hadde ingen erfaring med skigåing.

Av Steinar Bjørnstad

På ettermiddagen, etter at mørket hadde lagt seg den 10. februar, startet den lange og harde skituren mot Sverige og sikkerheten. Da de forlot samlingsstedet ved den nevnte hytta, fikk flyktningene følgende beskjed fra flyktningelosen: «De som tror de ikke klarer denne ture må si ifra nå. Når vi har kommet ivei må alle følge med. Den som må melde pass underveis, blir skutt og gravd ned».

Ingen av flyktningene sa noe, og alle ble med på den strabasiøse turen. Time etter time gikk de østover mot Sverige.

Under turen var de i kontakt med tyskerne en gang uten at de ble oppdaget. Elfrida klarte marsjen bedre enn Otto, som fikk gnagsår av dårlig fottøy og skibindinger. Han ble så skadet i føttene at etter å ha passert

grensen til Sverige måtte han legge seg ned i påvente av at svenske soldater skulle komme og hente ham. Det var på dette tidspunktet han spurte losene om de også kunne få hans seks mnd. gamle datter fra Oslo til Sverige.

Etter å ha kommet over til Sverige ble Elfrida og Otto kjørt til en samlingsplass ved Mora hvor de ble innlosjert privat.

Allerede den 18. februar ringte et eldre ektepar på hos Elfridas forelder i Oslo. De fortalte at de kom for å hente Tove. Besteforeldrene var veldig skeptiske, men skjønnte etter hvert at de kunne sende barnebarnet med de fremmede. Tove ble innpakket i en reisepose og ble transportert i en lastebil til Sverige. Hun ble lagt igjen i ei vegbrakke ca. 15 km før de kom

Tove sammen, Carl G. Carlson (t.v.), Lisa Homstrøm og landsfogd Anders Holmstrøm.

til svenskegrensen. Her ble hun hentet av en bonde med navnet Andreas Åhs fra Østervallskog. Han fikk et anonymt brev om at han skulle hente ei pakke i ei vegbrakke på Rødenesfjellet. Han hentet pakken, som var Tove, med hest og slede. På veg tilbake til Sverige passerte han tyske grensevakter med Tove godt gjemt i sleden.

En politimann med navn Carl G. Carlson tok imot Tove i Sverige. Hun hostet og hadde feber da Herr Carlson tok imot henne, slik at han tok henne med hjem til sin kone som pleide henne.

Hun snart ble frisk. Den 21. februar ble Tove kjørt til Koppom i Sverige og videretransportert derfra og til Stockholm, hvor hun ble tatt imot av sin mor og far. 13 dager hadde datteren vært skilt far sine foreldre.

Den 12. mai kunne familien reise tilbake til Norge.

Tove husker selvfølgelig ikke noe fra dette. I barne- og ungdomstiden hendte det at foreldrene snakket med Tove om det som hadde hendt under

krigen, men som småjente på trygge Etterstadsletta i Oslo var det helt andre ting som opptok henne enn en krig hun ikke husker noe fra.

I 1985 ble imidlertid Tove oppsøkt av sine svenske redningsmenn og en journalist fra Wärmlands Folkblad. Det var første gangen hun fikk høre detaljert om flukten sin fra Oslo til Sverige. Toves foreldre levde enda den gang. Det ble et møte med sterke følelser da de svenske redningsmennene og hennes foreldre møttes etter 40 år. Tove og foreldrene ble tatt med tilbake til stedene hvor flukten fant sted og hvor hennes redningsmenn bodde. Det var en begivenhet som de tilstedeværende aldri vil glemme, for husk at det var mye rart som skjedde på grensen mellom Sverige og Norge under krigen, men det ble nok aldri dagligdags kost for noen å ha ansvaret for en seks måneder gammel, fremmed baby selv i en krigstid.

Kilde::

Svenskar i Hitlers krig. v. Kjell-Åke Steen.

Tove sammen med sin far (t.v.), sine svenske redningsmenn og svenske journalister i 1985.

Et førejulsminne om snauskaller

Blant nabogårdens bygninger lå det også et anneks med drengestue og vedskåle under samme tak. Drengestua ble besøkt av mange. Dit skulle også far og jeg, fordi der oppholdt det seg på kveldstid en kar som kunne klippe hår, og med maskin tilogmed. I tillegg fikk man drøftet dagens nyheter, som noen hadde fanget inn på krystallapparat eller på den mere moderne radio som enkelte «kakser» hadde skaffet seg. Det vanket også noen gode historier i samme slengen, hadde far fortalt.

Jeg husker rommet som om det var i går jeg hadde vært der, til tross for at minnene stammer fra midten av nittentrettiårene. Gjennom inngangsdøra, via den ene verandaen på langveggen, kom vi direkte inn i et avlangt rom på tvers av bygningen, der sterk skråtobakkkrøyk, tilsatt sødmefylt miksturaroma, ikke klarte å døyve lukta av lær og hestesvette som slo imot oss. Foran vinduet i enden av rommet sto et bord med en stol på hver side, hvor det satt to værbitte, gråhårede drenger. Bak hver stol og inntil hvert sitt hjørne av rommet, glimtet det matt i lappeteppe trukne senger. Til venstre, midtveis i rom-

met, ruvet en kraftig «Bjønnovn» som var beregnet på ekstra lange vedkubber, noe man også kunne se av den veden som var sirlig stablet ved veggen. En kaffekjel sto på ovnen. På noen horisontale stenger litt ned fra loftet, hang det diverse til tørk, deriblant «puttes» (bånd som man rullet rundt leggene). På veggen hang to seleputer, mens resten av seletøyet var plassert ryddig på gulvet.

Nærmest døra sto ei nysnekret bærkasse, formet etter ryggen, sammen med en halvferdig skammel. Begge produktene bar preg av å være snekret av dyktige håndverkere. På høyre side av rommet, på høyde med ovnen, sto en høvelbenk med diverse sløydverktøy plassert. To grind-sager var hengt på veggen. Det sto også en stol ved høvelbenken. På et bord nærmest døra lå også noe seletøy. Dette var sikkert reparert nylig med bust og bektråd fordi det dunstet iallfall bek derfra.

Karene satt og pattet på hver sin krokpipe, da vi kom inn og hilste «Go kvæll!» Begge støttet albuen på spisebordet og krøkte pekefingeren rundt pipestammen. De rapte med velbehag og så ut til å nyte stunden etter et nettopp avsluttet måltid, der smørøsjer, sirupsglass og bestikk var skjøvet sammen på bordet. To digre kaffekopper var imidlertid ennå for hånden.

Av Egil Fredriksen

Jeg lurte i det stille på hvordan det kunne ha seg at det luktet så godt miksturtobakk her som det visstnok bare gikk i skråtobakk. For karene satt med hver sin kvartrull som de karvet flass av med slirekniven. Flass som de etterpå gned møysommelig istykker inne i hånden før de stappet alt sammen i pipa og tente på. Produktet var sikkert ikke helt tørt, for de brukte flere fyrstikker før de fikk opp dampen.

«De får se etter å få sætt døkk,» bød den yngste av de to, han som var frisøren; mens han snuste i barten og tok et skikkelig pipedrag så kinnene bulet inn - «Sætt døkk i sen-gæ!»

Jeg ble stående litt uviss, for å sitte i senga var uhørt hjemme. Men far satte seg og sa: «Je trur det blir snø

je.» «Ja, det er nukk veintens nå, så langt ut i desember som vi er kåmmen,» svarte den eldste, som hadde lagt fra seg pipa og isteden tok seg en skråbit fra en liten dåse han hadde tatt opp fra lommen.

Så bryter den yngste inn og peker på far med pipa: «Einn, har du hørt det som er spådd om verdenskrig nommer to?»

Far tok fram pipa og rødmiksturen. «Nei, håssen er det?»

«Jo dæ, fortsatte den yngste, «det har sæ slik at det er ein som har spådd at det skær kommæ ein verdenskrig nommer to som skær bli værre ein den førje, og dønnæ krigen, siær'n, skær ta tel i nittenåtteogtrædve og det skær itte bli fred og ro at før i nittenitoogførti!»

Huff, tenkte jeg, og måtte sette meg

på stolen ved høvelbenken. Også han far da, som sier han må møte opp hvis det blir krig, noe jeg var blitt minnet om hver gang forholdsordren ved eventuell mobilisering kom i posten i en brun vinduskonvolutt.

Den eldste trøstet med: «Om så gæli skulle hende, blir vi full nøytrale likesom i nittenfjorten, skulle je tru.» Han gikk bort til ovnen, der han løftet ringlokket på si med en vedpinne og spyttet en tobakkstråle nedi før han skjøv lokket på plass igjen. Han snur seg mot meg og kvekker til:

«Nei, ittte den stol'n gutt. Før dein bruker «gubben» å sittæ på da'n stikker innom!» Jeg reiste meg med en gang.

«Ja, det er full før noe de norske luftstridskreftene har drivi øvelser over Storsjøen, fortsatte den stående før han satte seg igjen.

Jeg tenkte med en gang på et åpent to-seters jagerfly med dobbelt ving sett, utsyrt med skier isteden for hjul, vi hadde sett lande på Sandsjøen sist vinter. Fordi flyets skier hadde frosset fast og det derfor tok noe tid før de to fallskjermstruttende offiserene, med lommer på leggene til og med, fikk flyet på vingene igjen, hadde dette gitt barn og voksne som strømmet til en unik sjanse til å beskue detaljene på vidunderet fra himmelen.

Vi hadde ellers hørt om fly som hadde gjort forskjellige akrobatiske øvelser over Storsjøen. De store guttene, som var kommet til, diskuterte hviskende hvilken flytype dette kunne være.

En forståsegpåer blant dem holdt sterkt på at dette aeroplanet, hvor

begge vingeparene var like lange, var en «jager». For på en «Fokker» var det undre vingeparet kortere.

Disse tankene opptok meg så sterkt, så jeg oppfattet ikke frisørens utredning om flyøvelsene som hadde vært, før han hølyldt snuste i bartene, og sa: «Je, har hørt at det var ein som fækk væræ me opp ein tur på eie ansvar, som hadde sagt at døm kunne kjøræ'n akkurat som døm ville, før han var itte reidd. Mæn etter lufttur'n hadd'n visst vørti ei ærfaring rikere, der han krabbe tur flie att, grøn i tasjiven og med drituæ i skjortkragen, som døm sa.»

Like etter gikk døra opp og inn trådde «gubben,» kledd i vindjakke og med skyggelue med ørelappene nede. I munnen dampet en rett pipe med ekstra stort hode, som det luktet godtmikstur av. Ja, der var lukta jeg hadde lurt på, da vi kom inn, der.

Han satte seg på stolen ved høvelbenken, med lua på: «Det blir visst mere snø inatt. Det er ring rundt månen. Ingen protesterte. Dette var da rart. Det burde vel ha falt litt snø før det kunne bli mere? Men, men, slike «gubber» hadde jo alltid rett, så da så.

Jeg ble plassert midt i lokalet, bakfram på frisørens matstol, og under den femtenwattspæra som fantes i taket. Jeg fikk et grått klede, det luktet vondt av, rundt halsen. Det stakk litt. Det satt sikkert igjen noen rester fra min forgjenger. Tenk om han hadde hatt lus, som mor mi var så redd for?

Jeg lente meg over stolryggen og klemte øynene sammen det jeg orket for å unngå at hårstubb lurte seg inn.

Da det imidlertid tok tid før det skjedde noe, under den livlige pratinga, tillot jeg meg å gløtte på øynene igjen. Ved å skimte bakover kunne jeg ane frisørens kamp med å få løsnen knuten på hyssingen som holdt sammen den fillete eseken som sannsynligvis inneholdt frisermaskinen. Endelig ble den «gordiske knuten» løst ved å klippe over hyssingen, innholdet ble blottlagt og bekreftet som hårmaskin.

Så, etter å ha fått lirket på plass «foten» (en ekstra skinne som skulle sørge for at mediets hode ikke ble helt blankt), og deretter foretatt noen klippetak i løse luften, tok friseringen til. Jeg satt hele tiden ansent og rykket til nå og da, av at det lugget. Verst var det ved ørene. Dette så den eldste og smilte tannlaus: «Du får sia du som ein sa tel frisør'n da det lugget som verst - Det får våge sæ om du itte får opp hørt eitt med roten, he, he,!»

De andre lo med, men ikke jeg. Dette var slett ikke noe å le av. De skulle bare kjent sjøleve.

Klippinga tok tid - for det ble drøftet både Mussolini i Etiopia og Hitlers ulovlige opprustning ifølge en traktat.

Jeg måtte også smile litt, da det under den samtalen jeg overhørte, oppsto en viss dissens med uttalen av de fremmedspråklige navn, der Haile Selassie ble til Halselassi og etiopierne ble til etoperne, så «gubben» stadig fant det påkrevet å gripe inn og korrigere. Og slik som han var belest, og visste alt, var det ingen som fant det umaken verd å opponere. Den ene, som var blitt avbrutt

slik midt i en setning, forsøkte seg nølende pånytt med: «Dæssæ ope-tra,» hvorpå «gubben» avbrøt med en gang: «Nei, nei, det skal være etoperne!» Da ingen protesterte, greide jeg ikke å dy meg lenger, selv om det lugget: «Itte etoperne, men etiopierne!» «Ti still, du da!» hørte jeg far brummet, mens fortelleren fullførte innlegget sitt.

En annen sak som ble livlig diskutert var den store arbeidsledigheten og fattigkassas svært begrensede midler for å avhjelpe situasjonen. Der det kom fram at bare de i ytterste nød fikk utfylt en anvisning (en fattiglapp som det ble kalt), som de kunne levere på butikken og få litt mat på kommunens regning. «Gubben» mente det var riktig med anvisning, slik at det virkelig ble kjøpt mat for midlene. Fattigforstanderen hadde visst også hatt gratis sild til utdeling ved kommunestallen. Det ble reagert på at sildetønnene hadde stått plassert så og si i hestemøkka, under utdelingen. «Ja, ja,» spøkte den gamle, «døm fant full ut at suvlet vart meire drugt på det vise' kan je tenkje mæ!» «Gubben» røkte fort på pipa, uten noe kommentar.

Endelig så friseringen ut til å ta slutt, for frisøren tok av «foten» på maskinen og tok til å finpusse meg i nakken og ved ørene. «Foten» den holdt han i venstre hånd som han støet på hodet mitt. Og det gjorde vondt, ja, det var mye verre enn all lugginga tilsammen. Men jeg bet tennene sammen, for ingen skulle få høre at jeg jamret.

«Det er visst anbefalt ta helseminigheiten at militæræ skær pålegges

å møte opp snøvkløfte, nå,» hørte jeg rett inn i øret mens det stikkende halskledet ble løsnet og fjernet sammen med trykket på hodet mitt. Jeg måtte kjenne etter med fingeren - men det var heldigvis ikke blitt noe hakk. Jeg sukket og lovet meg selv at neste gang skulle friseringa avsluttes med «foten» på. Jeg skulle skyldes på at det ble så kaldt ved øra de første dagene etter friseringa. Noe det også ble vinterstid.

Etter at jeg var blitt grundig blåst i nakken, betalte far noen øre for jobben. «Vi får full hemmat og fore, vi,» sa han mens han hjalp meg på med skinnlua og vottene.

«Gubben» reiste seg samtidig og la pipa i lommen, mens han henvendte seg til den eldste:» Du tar veslemær-ra i mårå, du, så han frisørln får skodd Svarten. Je glømte å nevne dette da je var innom ista.»

«Gubben» fulgte ut og sa etter å ha lukket døra bak seg: «Det skær visst væra bra å kløppe sæ snau frå ti' tel anna!»

Samtidig tok han av seg luva for første gang og viste oss ein snauklipt skalle. «Ja, di skjønner je kom til å frisere mæ på denna måten, da je var innom en frisermæster i Oslo i går, etter sterk anbefaling frå han. En får jo prøve å unngå den vesle parasitten på bæste måten, meiner je. Go'natt!»

Han fortsatte mot hovedbygningen, mens far og jeg ruslet hånd i hånd på hjemvegen. «God natt, da!» svarte vi i kor.

«Hå er en parasitt, far?» Da det ikke kom noe svar fortsatte jeg: «Je titte du sa skattoppkrævær'n var det,

je, mæn han er da itte så liten?» «Det er lus, det er tala om, gutten min, og fælu med det!»

Jeg prøvde forsiktig: «Du trur itte det var loppen han ville hølle på plass, da'n itte tok ta sæ luvæ inne, da, før de er så fæle tel å hoppe har je hørt?» Far måtte le: «Det er itte godt å vætæ, hå som var årsaken. Kanskje titte det var leit å buse fram med at han hadde brukt ein a'an frisør?»

Jeg var ikke sikker, men da jeg tenkte meg om, mente jeg å ha sett noen røde prikker ovenfor ørene på «gubben», i lyset fra utlyspæra. Jeg syntes plutselig det begynte å stikke ovenfor det ene øret, og gned hodet mot fars arm. «Hå er det nå da?» Far trakk til seg armen. Jeg grep hånda hans med begge hender: «Trur du det blir krig, far?» Jeg følte ubehag i magen. Far klemte meg i hånda: «Nei, dæ! Du får itte bri dæ om alt du hører. Det vil du nukk forstå bære du blir ældre!» Jeg håpte indelig at det var frisør'n sjøl som var spåmannen, fordi han var jo så god til å jугe, hadde jeg hørt.

Heldigvis visste jeg ikke dengang at spådommen skulle komme til å gå i oppfyllelse i all sin gru, om enn med litt annerledes tidsintervall. Far måtte også ut i krigen.

De første snøfillene kilte på nesen der vi vandret hjemover i stummen-de mørke.